

БАНГДАН

Година LIX

јул - септембар 2017

Број 513

САДРЖАЈ

Војислав Карановић: Звуци, Реч, Бескућник	3
Илија Лакушић: Песме	6
Михајло Пантић: Мала прича о тиквама, и још понечем	13
Радивоје Керовић - Медијализација свијести, вјештачки свијет и смисао филозофије	20
<i>Прича</i>	
Енес Халиловић: Пет кратких прича	47
Небојша Лапчевић: Лествичник	52
<i>Поезија</i>	
Верољуб Вукашиновић: Молитва	
Богородици Пивској и Љубостињској	57
Јана Алексић: Југословен, Флора и фауна, Опседати ведрину	64
Драгослав Ђорђевић: Стабло среће, Берба плодова	69
Стефан Ђорђевић: Камен, Чувај се	71
Гордана Влајић: Буђење, Чекање	72

Есеј

Предраг М. Јашовић: Враћање човеку	74
Марија Шљукић: Београд у очима Светлане Велмар Јанковић	87

Осврти

Милош Петровић Преокрет стварног у фиктивно (Михајло Пантић, <i>Када ме угледа оно што тражим</i>)	111
Мићо Цвијетић: Меланхолична лирска кантилена (Вера Србиновић: <i>Хује песме</i>)	116
Гордана Влаховић: Мозаик препознатљивих слика (Иван Ивањи: <i>Мој лепо живот у паклу</i>)	121
Илија Бакић: Изазови трајања у другој кући (Александар Б. Лаковић, <i>Силазак анђела</i>)	126

ВОЈИСЛАВ КАРАНОВИЋ

ЗВУЦИ

То што сада чујеш није песма.
То је цвркулт птица са грлом од метала,
Шљунак који се закотрљао низ
Лимену косину неба,
Нада што се изјаловила, и отишла
Уз гласан тресак вратима.

То су звуци стварања света,
Звуци света давно несталог.
Личе на кричање галебова
У летњем дану, док сунце
Расеца ваздух врелином,
На лепршање једара, на ветар
Који се заценио од смеха.

На трен се звуци претварају у завијање
Сирене амбулантних кола, потом
У пригушене уздахе љубавника.
Час су умилни смех деце,
Час грозничаво бунцање самртника.

Ако те звуке пажљиво ослушнеш
Чућеш у њима звонки глас звезда,
Жамор снежних пахуља,
Чућеш честице прашине и зрна песка
Како певуше нешто налик на успаванку.

То што се чује није песма.
Али јесте поезија.

РЕЧ

Много, заиста се много речи употреби,
Да се искажу похвале, покуде, молбе,
Да страх добије лице и у телу се роди нада,
Да се уобличи питања и дају одговори,
Да се нешто каже а нешто избегне рећи,
Да би мржња имала чиме да се заогрне
И љубав могла са себе да скине све.
Много, много речи се употреби.

Зашто нам се онда чини да је све
Што током живота кажемо
Заправо тек једна једина реч,
Којом покушавамо да именујемо
Нејасно осећање и мисао што бежи,
Реч којом желимо да задржимо
Ствар за коју верујемо да је губимо,
Реч које никако да се сетимо?

БЕСКУЋНИК

Понеку ноћ проведе у љуштури
Коју је иза себе оставио пуж.
(Није му страна помисао на дом
Који тај мали становник земље,

Увек близак тлу, сада настањује.)
Или се у белом клобуку облака
Рашири и заспи дубоким сном.

У шупљем деблу, уз топла
Телашца веверица, понекад
Успе да утоне у кратак
Али окрепљујући сан.

Често се стисне у иглицу бора,
У капљицу воде или честицу леда
И тако дочека јутро, радујући се
Топлим длановима сунца.

Сазидао је, на крају, кућу
Од властитог даха. Ти зидови,
Иако многим невидљиви,
Могли су да буду штит
Од бездушне зиме,
Од њених ледених сечива
И од ветра што свира кроз кости.

А што је још важније:
Ти зидови су га заклонили
Од равнодушности људи,
Која леди све чега се такне.
А такне се безмало свега.

ИЛИЈА ЛАКУШИЋ

И БОГ ТУ БИЈАШЕ ДОСТА КРИВ
(Уз пјесму *Ноћ скупља вијека*)

Јес' ме мучио тај фој карте,
годинама ме жуљао испод шпага;
шта да ти причам, Симоне,
морало се то написати.

Био сам Владика и
искрено се молио Богу.

Опирао сам се самом себи,
мучио, молио: Нека ти то,
говорио сам себи,
Бог све види и све зна.
Но често сам и помишљао:
Он ме дао оваквог па
нека ме оваквога и трпи.

Одлагао сам –
данас нећу, сјутра нећу,
али дан по дан,
то се некако написа само.

И Бог ту имаше доста кривице,
створио онолику љепоту
па учинио да све прекипи на мене.
А ти, Симоне, знаш:
човјек стрекне кад му се

врела вареника проспе на руку,
а како неће кад му толика ватра
суне на душу...
на душу и на...

А Симо вољаше Рада ка' Петра
па слуша ли слуша и пуни се милине.
Кад осјети да Владика
малаксава у ријечима,
поћута мало,
поисправи се
и рече:
Господару,
бачи сву ту љагу на мене,
дабогда се ја стидио такве приче.

НИЈЕСАМ ДОШЛА ДА ПЛАЧЕМ
*(Ивана Томова Петровић
над Његошевим одром)*

Јутрос сам на црном гласу доитала,
но ево нијесам стрекнула,
нијесам заплакала. Чим сам дошла,
лако сам пред овом лијепом главом
стала. Кад сам га подојила,
ја сам се зувјек исправила;
знала сам да никад више
нећу заплакати.

Браћо Црногорци, вазда мили витезови,
ви нијесте јаукнули од тежих рана,

нијесте крвника никад сузом обрадовали.
Немојте ни данас, уцвиљени над одром.
Но, ка' вазда, будите му од помоћи –
додајте му руку да се на анђелова крила
попне и на рајска врата закуца.

Ако Бог да.

Некако ми се причињавало да ја,
Јагњетова чобаница (моје тијело и
намучена душа) нијесам могла оволико
љепоте изњедрити. Све више вјерујем
да га у оно прохладно новембарско јутро
Бог потурио пред моја врата.
Заклела би' се да тада рече:
„Нек умре млад да имам шта
срести на небесима.“

Зато, браћо моја, нијесам дошла да плачем
но да се пред вама и пред Богом позорим.
Ја сам срећна мајка кад сам га оваквог
знала подојити, одњихати и
до Цетиња допратити.

Откако сам из Пророковћа приспјела
у Тајновице, пебла сам љебове за
Црну Гору. Но хљеб који се усквасио
у теби, сине, и који си испекао
у Горскоме вијенцу, прехранио је
Црну Гору на вјеки вјеков.

А сад идем у Манастир
да свијећу запалим,
да душу тамјанову уда'нем

и да те у Божје руке вратим,
лијепи сине мој!

ПЕТРОГРАД

(По Његошевом казивању)

Кад сам оно први пут био у Петрограду...
не знам... не умијем ти рећи како је било.
Бијах се тек замомчио па гледам, гледам,
дивим се: Онамо Зимски дворац,
онамо Љетњи дворац, онамо
Ермитаж, Библиотека...

А пола године - дан, пола године - ноћ;
кад сам се вратио
било ми непријатно да причам.
Не би ми, вала, нико порекао но не волим
да се перјаници ргају лактовима.

Ај' нека та чуда,
нека Нева и Невски проспект,
но видјех Бога, знам не може бити,
али видјех Га својим очима. А бијаше
дијете, још се отимаше од мајке:
Пусти ме да растем,
хоћу да будем велик,
Хоћу!
виче дијете.

Полако Фјодоре Михајловићу,
смири се, сине Фјодоре,
једва чујно говораше му мајка.

Тихо... тихо...
онако како само мајке говоре.

Ја опет загледах оно дијете и
привиђе ми се Бог. Знам да није, а јесте.
Поћутах мало па кад ми се отвори грло
рекох:
Ово дијете, када порасте,
биће веће од Петрограда.

ПРСТИ

Када шеташе Обилића пољаном,
понад младих борова
виђаше му се камилавка.
Но гдјекад хоћаше стати
и траву штапом разгртати,
небарем се дао чудити:
откуд то да мрав се њему клања!

Волио је Раде
у пчелу да се загледа,
да чује како зуји та пјесна.
И док свијећу палим
(присјећаше се он)
то ријеч своју заживем
и молитвом је храбрим.

Да не вјерује жив човјек:
Понекад претјериваше,

као све што му се зби, што
претјерано бјеше и на душу
његову паде... и мучитељ и мука
и посна земља и зликовац и зло,
све бјеше претјерано,
толико претјерано...
да човјек не повјерује!

Но, кад играше билијар
’оћаше помиловати ону лоптицу,
па кад погледа једну, свака узима заклон
као да није на чоји но на
Царевом лазу или Жестоком прлу.

Јес био горостас и
није било столице која
под њиме није зашкрипала.
Но кад држаше перницу или жезло,
или било шта чиме се пјесна пише,
рекох ли,
прсти му бијаху
танки,
танки,
танки...
немаше рјечи коју њима
није могао да досегне.

ЗВУЧНИ ЗИД

Уши своје залио сам воском,
узалуд ми шлепер лаје испод прозора.

Не чујем, нећу да чујем
ни шум ни шуморење,
ни бук ни буку,
не примама шапате,
ни псовке ни приче,
ни допричавање нећу да чујем.

Пун сам,
препуњен сваког звука,
зујања, земног и небног струјања.
Не примама информације,
поруке, подуке и дезинформације.

Своје уши сам залио воском:
Пуцњи од ува до ува
ослушкивање, прислушкивање,
високи трес, нисак лет,
неће пробити звучни зид!

Нека треште мотори,
нека блеје испод прозора,
нека се лије моторно уље,
ноторна крв и зној,
све је то
непостојано ААААА...
јер -
није ово обичан восак,
ово су воштане сузе
стругане
с ошрошке греде!

МИХАЈЛО ПАНТИЋ

МАЛА ПРИЧА О ТИКВАМА, И ЈОШ ПОНЕЧЕМ

Била су то друга времена. Свет је био мањи, без данашњих електронских и потрошачких атракција, с једним телевизијским програмом и са јасним ограничењима, шта се може, а шта сме. И књижевност је, тада, била важна, не само због година одрастања у којима сам се налазио, и не само због тога што јој је придаван јавни значај, и не само због тога што су писци били неки једва замисливи, готово нестварни људи, и не само због тога што је књига у оно доба још била сразмерна реткост, и не само због тога што је постојало мало других могућности испуњавања времена, и не само због тога што је живот био спорији, већ због свега тога заједно, и због још понечег. У биоскоп смо ишли два, највише три пута месечно, на другу страну реке, неколико аутобуских станица од нашег новобеоградског блока, и та су путовања имала облик мале ноћне авантуре, хоће ли бити карата? По правилу их за неки добар филм никада није било; препродавци, звани „тапкароши”, обично би ујутру, у договору са благајником, куповали све пројекције и скромна цена карте коју је готово свако могао да плати вртоглаво се умножавала. Зато смо их куповали неколико дана унапред, обичај резервације тада није постојао, и чекали смо тај дан када идемо у биоскоп са посебним узбуђењем...

Филмови су, касније, препричавани и допричавани, а на посебној цени били су дечаци из дружине који су

умели живо и маштовито, ноћу, док смо седели пред улазом у нашу зграду, да исприповедају оно што су гледали. Или оно што нису гледали, али су се, због важности, правили да јесу. И сâм сам, у неколико наврата, маштовито и течно препричао садржај филмова које нисам гледао или филмова који никада нису ни снимљени, све сам ја то лепо измислио. И друштво ме је, све мушки свет, јер су тадашње девојке биле стидљивије него данас, и нису излазиле после девет, пажљиво слушало, и нико ми потом, мада је понеко доцније видео оно о чему сам тобож приповедао, није приговорио због тога што сам лагао на куб. И грамофонске плоче биле су реткост, размењивали смо их међу собом као реликвије, пазећи да их не изгребемо, знали смо шта пише на њиховим омотима од А до Ш, ко је свирао, где је снимљено, којим редом иду песме, ко је писао музику а ко текст, и свако ко је у својој колекцији имао десетак синглова и неколико лонг-плејки могао је с правом сматрати да је успео у животу.

Књиге су биле посебна прича. Улазио сам у (махом официрске) станове мојих новобеоградских школских другова, стидљиво и без задржавања када су родитељи били код куће или, нешто слободније, када су били на послу, тада сам могао да разгледам и да упоређујем. У већини тих станова није се могла видети ниједна књига, тек, ту и тамо, понека војна енциклопедија, и на посебном месту, да се одмах дâ на знање у чију се кућу дошло, Дедијерови *Прилози за биографију Ј. Б. Тита*. Да не заборавим и обавезне сановнике, социјализам је ограничавао сујеверје, али није било згорег да се ујутру погледа шта заправо значи то што смо прошле ноћи сањали, ситне паре, свастикин бут или бркату ујну: Јунгово *Тумачење снова* никада неће досегнути толику популарност. Моја мајка је, међутим, уредно куповала

књиге, укључујући, под обавезно, сваке године, роман добитника Нинове награде, и у нашој је кући, с годинама, постепено нарасла библиотека од неколико стотина наслова, понекад би неко дете позвонило да позајми лектуру, а и понеки пензионисани комшија не би се устручавао да потражи „нешто лакше”. Сећам се да ме је једном неки мој школски друг питао да ли су све те књиге моје, и на мој поносни и делимично тачан одговор да јесу, рекао: „Благо теби”. Знатан део тих књига после су заиста прешле у моје власништво, прво издање *Сабраних дела* Иве Андрића из 1961. године или Маринковићевог *Киклопа* имам захваљујући мојој мајци.

Елем, читање је било природан избор, јунаци књига сматрани су, без имало накнадне идеализације, за важне протагонисте нашег живота, боље рећи: – за познанике. Изгледа помало уврнуто, али је неумољиво тако: јунаци књига били су стварнији од писаца. Писци су били људи из даљине, из славне прошлости, по правилу мртви и предимензионирани или, када су ипак били живи, а славни, што је био изузетак, сасвим нестварни и недодирљиви. Иво Андрић и Бранко Ћопић били су на врхунцу славе, Андрић је већ тада носио ореол ћутљивог, помало затајеног, повученог и преозбиљног мудраца, а Ћопић је за децу био нека врста ведрог полубожанства. Његове књиге читане су десетинама пута и увек из почетка, са жаром понављања као поновног откривања, што је иначе својство младог узраста, оно воли понављање, опоменуо сам се тога годинама касније када сам својим синовима пред спавање читао Ћопића и Душка Радовића или им препричавао приче које сам сâм измишљао. Кад год бих, из страха да и сам не заспим, почео да мењам и досољавам оно што сам већ био смислио и поновио онолико пута, био бих уредно исправљан: – Није тако, причај онако како си већ причао, зна се како та и та прича иде.

И прича је ишла, даље. У гимназији, свет је почео да се проширује. Осим школске лектире и књига из библиотеке моје мајке (добитници Нинове награде били су ми, готово сви одреда, неразумљиви, па самим тим и незанимљиви) почео сам да и сâм истражујем. И то није ишло баш лако: школска библиотека није набављала наслове из савремене књижевности. У књижари, чак и када сам имао новца, иако је продукција била стотруко мања него данас, нико није умео да ми препоручи шта да читам, већ с улаза сачекивали су ме подозриви погледи и обавезно нељубазно питање: – Шта ти треба? Ретко када: – Шта желите? Сећам се да ме је, већ као студента, у једном од тих мојих свакодневних смуцања по београдским књижарама, док ме још тамо нису упознали, на излазу „Просветиног” антикваријата у Кнез Михаиловој зауставила нека надрндана продавачица и без било каквог образложења ми раскрилила тексас јакну, мислила је да сам украо књигу. Поцрвенео сам, од стида и нелагодности, мада нисам збуњив, и мада нисам био крив већ лажно оптужен, био је то онај стид уместо другог, најгори и најтежи од свих стидова. Отпухнула је кроз нос, нешто промрљала, то сигурно није било извињење, окренула се и отперјала негде у сеновиту дубину продавнице. И дан-данас, сваки пут, мада то бива ретко, кад уђем у наречену књижару која је у међувремену постала налик супермаркету – нема чега нема, а најмање добрих књига! – очекујем да ме неко пресретне и оклевета. А мене је срамота да признам, што овде ипак чиним: у животу нисам украо ниједну једину књигу, чак и кад сам то без проблема могао, чак и онда када су ми се нудиле да буду украдене. Ето, нисам, ма шта о томе мислила она накисела продавачица која мора да је у међувремену постала нека чангризава, брадавичава бабетина, безобзирна полувештица која одреда малтретира укућане. Могу лако да је замислим

како у умољченом шлафроку и просењеним патофнама гавеља по пространом стану и пресреће ближње са најчешће постављаним питањем у животу, не очекујући било каквог одговора: – Шта ти треба? Шта хоћеш? Шта, реци, шта? А?

Е сад, прва књига савременог писца, а да то није био у недодирљиву даљину одмакнути Иво Андрић, нити општенородно обожавани Бранко Ћопић, дакле, прва књига савременог писца коју сам у животу исцела и надушак прочитао, и која ме је одмах узела под своје, био је кратки роман Драгослава Михаиловића *Кад су цветале тикве*. Нисам то никада рекао Михаиловићу, мада сам га годинама касније упознао, и зато пишем ову малу причу, да му на такав начин то саопштим. Не сећам се више како ми је тај роман, по свему јединствен у српској књижевности, допануо руку, колико могу да се спустим уназад то би могла бити 1972. или 1973. година, сигурно знам да сам је читао као ђак моје тек отворене новобеоградске гимназије, да ли у другом или у трећем разреду, мање је важно, када имате петнаест или шеснаест година свака добра реченица има снагу открочења. О писцу нисам знао ама баш ништа, нити је књигу коју сам отворио пратио било какав глас (можда и јесте, али се он утопио у накнадно докучену повест о њој), засигурно памтим само да она тада није била у школској лектири.

Одједном, у тој књизи сам видео мени познати живот, неки свет који је могао бити и јесте био мој, у којем сам и ја постојао. И тада сам разумео да је целокупну књижевност могуће поделити на ону која нам посредује неке далеке, измаштане или стварне, догођене или недогођене светове, и на ону која нам приближава и осветљава наш непосредни свет и наш живот, и помаже нам да се обазремо у њему. Ниједној од тих страна не дајем предност, важна ми је и једна и друга, књиге нам

омогућују да будемо и оно што нисмо, нити ћемо икада бити, али и да се огледнемо у њима, да потврдимо оно што јесмо. *Тикве* су, очигледно, биле књига од те потоње врсте, и, при томе, прва књига тог типа са којом сам се у животу срео. Језик те књиге био је мој, београдски језик, и амбијент те књиге био је, мање или више, мој београдски амбијент, и време ми је било познато и блиско, у речи преручено и утегнуто, а јунак Љуба, тај јунак био је све супротно од било какве хероичке представе прописиване тадашњим добом, велики мали човек са срцем и душом, неко ко живи или је живео „ту, одмах поред нас” и свој живот, и своју савест, искупио страшним чином.

А после, после сам упознао Михаиловића. Први пут сам га видео у Сали 35 на првом спрату београдског Филолошког факултета. Негде 1977. или 1978. године био је дошао на позив да разговара са нама, тадашњим студентима. Сала није била испуњена да последњег места, писац је деловао некако резервисано и натмурено, и никако се није отварао, одговарао је тихо, помало уњкавим гласом, као да је једва чекао да се то наше загрејано и презнатижељно пропитивање што пре заврши. И ја сам га нешто питао, и он ми је нешто одговорио, не сећам се више шта, уз напомену да је питање паметно, али и сувишно, јер се одговор на њега унапред зна или подразумева. Гледајте у живот, понављао је, не измишљајте превише, и посебно мислите на оне који се у њему најбоље не сналазе, на убоге, прокажене и одбачене, ту се све најбоље види... Сви путеви воде према стварности.

Онда су дошле деведесете, смрт Дедијеровог јунака, и она бивша, велика земља почела је да пуца по шавовима, полако али сигурно, и током наредне деценије, последње у старом веку, наши животи отклизали су низ падину, у беду и ужас. Драгослава Михаиловића сам виђао сразмерно често, најчешће у Француској 7, у редакцији „Књижевних

новина”, где сам добрих десет година, за уредниковања Миодрага Перишића, био млади уредник. Једном ми је, у тим виђањима у редакцији, Драгослав рекао, пошто је негде прочитао неку моју причу: „Нисам знао да пишеш приче, добро ти је оно, само избаци последњу реченицу, сувишна је.” Била је то најзначајнија критика коју сам до тада добио, а ни до данас се ствари на том плану нису битно промениле: када вам мајстор каже да је добро, има изгледа да је стварно добро или барем подношљиво. После смо наставили да се надгорњавамо, и тон пецкаве, благонаклоне заједљивости задржали смо, у добром здрављу, све до данашњег дана.

И да не заборавим: ону реченицу нисам избацио, мислим да није сувишна, реч је о разлици приповедачких карактера, о нијансама у прећуткивању: добра прича мора, мислим, прећутати таман онолико колико је рекла или, чак, више него што је рекла. Али, ко је ту судија и ко би то могао знати? У оној о(зло)глашеној полемици између „традиционалиста” и „постмодерниста” вођеној крајем прошлог века у „Књижевним новинама” нисам дао за право мом пријатељу Миодрагу Перишићу када је покушао да прозу Драгослава Михаиловића употреби као аргумент „друге стране”. Не долази у обзир, рекао сам, ми смо одрасли са књигама Драгослава Михаиловића, и то је негде остало забележено.

Говорећи то „ми”, мислио сам, у ствари, једино на себе. И на Михаиловићев роман *Кад су цветале тикве*.

(Са симпозијума о Драгославу Михаиловићу, на *Савременој српској прози у Трстенику*, 2016. године)

РАДИВОЈЕ КЕРОВИЋ

МЕДИЈАЛИЗАЦИЈА СВИЈЕСТИ, ВЈЕШТАЧКИ СВИЈЕТ И СМИСАО ФИЛОЗОФИЈЕ

Размеђа природног и културног, изворног и вјештачког

Природно и културно, изворно и вјештачко јесу појмови којима мисаони човјек настоји да означи поља сопственог битисања и удјела у поретку свијета. Свјестан да је и сам природно биће изникло из њеног окриља на загонетан начин и да сама природа представља изворни свијет који омогућује и преодређује и његово људско постојање, човјек је појмовима природног и изворног обухватао како сам тај природни и изворни свијет тако и себе сама и свој сопствени људски свијет. Како природност и изворност саме природе као такве, чије поријекло и извориште му је остајало скривено, тако и природност и изворност своје људске природе ћутио је на немушт начин као суштаствену саставницу и окосницу сопственог бића. Изворност, самониклост и самобитност природе као такве избијала је и зрачила на себи својствен начин и из његове људске природе. Ни над једном није био властан и ни једну није сам зачео или створио. Па ипак, премда је на бројне и вишезначне начине осјећао и изражавао своју повезаност са природом, своју јединственост са њом и зависност од њеног мајчинског крила, човјек је интимно осјећао своју различитост од ње и другачијост сопствене природе. Не само зато што је сматрао да је природа од искони и исконска, од почетка и почетна, као извориште и источник бића, ствари и збивања, а он

човјек, и као природни човјек другачији као особено биће са почетком. Расвјетљавање загонетке бића и постања свијета, загонетке природе и постанка човјека указују на то да и природа човјека садржи у себи самосвојну супстанцу човјечности као суштаствену окосницу људскости која омогућује појаву новог битијног квалитета и нове реалности у поретку свијета. Из те плодноне супстанце *неприродног* и *натприродног* у људској природи, снагом тог духовног саздаатељног чиниоца дубљих темеља и вишег реда и од саме природе, израста и настаје људски свијет као нова реалност у поретку свијета. С обзиром да није настао спонтаним органским развојем природних облика, већ дејством духовног начела у човјеку и слободном човјековом довитљивошћу и умјешношћу опхођења са стварима и природом, ту нову реалност и људски свијет можемо назвати и културом и вјештачким свијетом. Вјештачким у оном смислу ријечи у којем он има, генерално узев, умјетни карактер тако да своје постојање захваљује свеобухватној мисаоној и практичној, интелигентно – имагинативној, организационој и техничкој умјешности човјека као бића у свијету. Тако појмови културног и вјештачког, за разлику од појмова природног и изворног, овдје означавају чиниоце и чињенице људског удјела у свијету који сматрамо нашим свијетом. Тај наш свијет у којем живимо и из којег промишљамо и такве проблеме свога доба као што је проблем савремених медија и њиховог утицаја на људске животе и свијест представља животни миље и мисаоних контекст свих размишљања.

Разликовање значењских поља природног и културног, изворног и вјештачког и њихових преплитања, којем овдје прибјегавам, важно је из више разлога. У саморазумијевању и самоодмјеравању човјека оно је присутно у антрополошкој науци као епистемолошка

окосница у процјењивању људске природе и обликовању антрополошких појмова и теорија. Шта је удио природног у самом човјеку, а шта резултат чисто људског чиниоца, старо је и важно питање антрополошке мисли. Савремени француски антрополог Клод Леви Строс у своме чланку *Природа и култура* позабавио се тешким питањем – „гдје престаје природа, а гдје почиње култура“? – у човјеку и његовом дјелу, свијету у којем он живи. Ово питање никако нема само реторички карактер. Јер оно слути размеђу између природног и културног, изворног и вјештачког у људској природи и свијету. Стросове категорије *пријесног* и *печеног*, *свјежег* и *куваног* из митологика добро илуструју ову размеђу и разлику. Мисаона средства која ове категорије пружају употпуњују разликовање природног и изворног од културног и вјештачког свијета. Осим тога, питање „гдје престаје природа, а гдје почиње култура“? – не само што назначује преплитање ових чинилаца у људској природи и свијету живота, већ оно такође пита о карактеру саме природе човјека и карактеру *културног*, односно *умјетног* чиниоца у тој природи и људском живљењу. Узмемо ли сада појмове природе и културе, изворног и вјештачког као категорије којима се означавају двије различите, али међусобно повезане сфере реалности и значењска поља, онда се суочавамо са особеношћу људског свијета и питањем легитимности одређених битијних чинилаца у човјеку. Такође се суочавамо и са питањем, поучени и енормним и неконтролисаним јачањем и разрастањем вјештачког и техничког свијета, - шта је заправо природно и легитимно у људској природи, а шта људски природно у тој истој природи, па тиме и легитимно?

Одговор на ово питање омогућују одговарајући појмови о човјеку, његовој природи, смислу и сврхама његове егзистенције. Тек на основу тих појмова можемо

да процјењујемо, одстранимо ли помисао да није ни могуће да у њој буде нешто нелегитимно, шта је то заиста легитимно у људској природи а шта људски природно у тој истој природи. Ови појмови подједнако чине смисленим и могућим такође и процјењивање утицаја савремених медија на људски живот и свијест, на човјеково стваралаштво, умјетност, филозофију и мишљење. Маркирање значења појмова природног и културног, изворног и вјештачког у овој расправи као мисаоних средстава која омогућују разумијевање суштине и карактера утицаја савремених медија управо и почива на таквим базичним појмовима о човјеку као бићу у свијету, његовој улози у поретку свијета и његовом особеном позвању. На истом пред – знању и појмовима почива и процјењивање карактера вјештачког свијета и техничких медија који прожимају наше животе и свијест на знане и загонетне начине који замагљују нашу самосвијест и изазивају тешко сагледиве посљедице по цјелокупно људско бивство. Баш зато, по мом расуђивању, тек комплетни основни појмови и представе о суштинској природи и могућностима човјека као бића пружају смислен и легитиман критеријум за вредновање карактера и утицаја како технике саме тако и савремених техничких медија. Узгред буди речено, овакви појмови обезбјеђују уз то и критеријум за разликовање легитимних и нелегитимних испољавања људске природе, људском бићу сходних и примјерених самопотврђивања и оних која то биће кваре и деградирају. Па како је по себи разумљиво да тек на основу знања о здрављу и болестима човјек може да његује здравље и лијечи се од болести, тако је не мање разумљиво, осим за оне који се слијепо држе позитивистичког виђења ствари, да знање о људској природи и егзистенцији, узвишенијим могућностима и позвању, слободи и достојанству омогућује препознавање онога што је за човјека добро и што га

оплеменењује и јача и онога што на њега лоше дјелује и слаби његове саздатељне потенцијале.

Размишљања у овој расправи почивају на појму о човјеку као самобитном бићу са посебним достојанством и позвањем. Под самобитношћу подразумевам природну опремљеност и метафизичко – антрополошку устројеност и духовни супстрат људског бића као боголиког бића, способног за усавршавање, оплемењивање и обожење, која је битијно извориште његове егзистенције и основ његовог узвишеног призива и достојанства¹. Достојанство истовремено у спреси са самобитношћу представља „унутрашњу мјеру, норму људскости и усавршени образац човјека као личног и духовног бића које је он позван да озбиљи својом свјетовном егзистенцијом и унутар њеног циклуса“, али и као „духовна категорија и духовни призив човјека као самобитног бића, односно човјека као слободног, боголиког и богообразног бића, достојанство човјека и достојанство у човјеку саставни је и дјелатни чинилац људске природе и егзистенције како се то само уопште може наслућивати“².

Људски свијет, вјештачки свијет и савремени медији

Дуга је и разуђена путања еволуције људског свијета. Изузмемо ли предтехничко доба као некакво рајско стање људске природе и постојања, та путања сеже још од проналаска и употребе ватре и елементарних техника, преко потоњих сложених и развијених техника и техничких умијећа старог свијета, све до савременог техничко –

¹ Погледати, Керовић, Радивоје, *Самобитност и достојанство*, Бернар/Ризница, Стари Бановци/Београд – Бања Лука, 2015, стр. 122 – 125. и другдје.

² Керовић, Р, *Самобитност и достојанство*, стр. 126

технолошког свијета и његових сложених и моћних апаратура. Тим сложеним и моћним апаратима припадају на свој начин и савремени медији: филм, радио, телевизија, штампа, интернет са икт и тсл. Има ли се у виду важност и присутност технике у човјековом свијету живота, лако се стиче утисак да је техника битни и незаобилазни чинилац човјековог постојања и људског свијета. Заиста је то тако. Без њених услуга, правила и процедура, без њених инструментарија, функционалности и дејствености тешко би човјек изградио сложене облике живота и друштва способне да у већим размјерама обезбиједе људски живот и постојање од бројних недаћа. Повећање њених услужних моћи означавало је истовремени пораст човјевих моћи над природом и свијетом, над токовима живота. А моћ над природом и над другим људима јесте нешто за чим је човјек увијек чезнуо. Његова довитљивост, умјешност и сналажљивост, његова интелигенција и упорност у настојању да се заштити и обезбиједи, да организује и усаврши сам живот и да оствари своје примарне битијне циљеве као слободно и дјелатно биће подгријавана је потребама и склоностима његове природе. Тако инструментално – техничко понашање и однос човјека према стварности и свијету није само резултат природне нужде, већ и прирођених склоности и хтијења човјека као бића које се потврђује и испољава на бескрајно разноврсне начине. Отуда се у карактер технике као оруђа и инструментарија који стоји у служби човјека и под његовом контролом, пошто и представља његов изум и дјело, увлаче и уграђују црте и чиниоци људског бића који се испољавају и остварују посредством техничке умјешности и односа према свијету и животу. Умјетни и вјештачки карактер зброја свих техничких подухвата човјека оваплоћен у савременом индустријском и техничком свијету можемо назвати вјештачким свијетом.

Тај свијет који неки називају виртуелном културом, или глобалном културом у настајању, уобличаван савременим механизмима моћи, саставни је елемент људског свијета. А људски свијет свјетује тамо гдје људи људују а човјек човјекује. Колико заиста човјек човјекује а људи људују у савременом вјештачком и техничком свијету, који одликује и енормни утицај савремених медија, посебно је питање.

Јер савремена техника и техничко – технолошки универзум отео се човјековој контроли, изгубио је инструментални карактер средства и оруђа које стоји у служби човјека и постао свијет за себе. Упркос разорним потенцијалима и крајње опасним посљедицама он се и даље овјековјечује са незаустављивим замахом. Што је ефикаснији у свом техничком и вјештачком полету, све је мање људски као чинилац људског свијета живота. Као самобитно и слободно биће са посебним достојанством, па тиме и као субјект и чинилац сопственог свијета, човјек полаже неутуђиво право на себе и своје човјечно живљење у свијету. Човјечност његовог људског живљења огледа се опет у његовој слободи да воли драге и мрзи непријатеље, да се радује добру и страхује од зла, да ћути пролазност и смртност а вјерује у бесмртност, да разликује врлину и порок, истину и лаж, лијепо и ружно, да ужива у лијепом а да га ружно одбија, такође у праву да сазнаје истину и мисли својом сопственом главом. Човјечност људског живљења огледа се и у субјективној потреби за личним животом и јединственом егзистенцијом, интимној потреби за смислом и неусловљеном вриједношћу живота или, рецимо, искуством несвјетовног и прозором у онострано и надсвјетовно. Човјечност и људовање укључују као своје незаобилазне саставнице колико лични интегритет, достојанство и идентитет толико такође и националну самосвијест, понос и самопоштовање,

приврженост извориштима и духовним коријенима сопствене културе и традиције, вриједностима и порукама матерњег језика и отачаственог етоса, православне вјере и црквеног надахнућа. Ништа мање од свега тога човјечност и људовање изискују и његовање матерњег језика и писма, писане ријечи и умјетничког стваралаштва и надахнућа, мудрословног размишљања и обрасца самосвојног начина и свијета живота. Уз свијест о „Ћедији“, „кољеницима“ и „синовљу“ као прстеновима нашега *вјековања* и националног битисања у свијету и историји, они, не на задњем мјесту, са своје стране траже и непрестајање на подређену и маргиналну позицију о којој је тако проницљиво и зналачки писао наш филозоф Миле Савић у својој књизи *Изазов маргиналног*.

Савремени вјештачки свијет и технички универзум, међутим, као саставни дио ширег и пребогатог људског свијета пријети да овај потпуно преплави и подреди својој унутрашњој ритмици и циљевима. Јер док су ватра, точак металургија и неке друге старе технике припадале на свој начин и појавама природе и појавама културе, дотле савремена техника и технологије имају вјештачки карактер и припадају вјештачком, умјетном свијету усавршених људских умијећа лишених свега природног и људског. Поред тога савремена техника по размјерама својих моћи које човјеку ставља на располагање далеко надмашује технике старих култура и народа. Зато је колико оправдано толико и инструктивно разликовање између премодерне и модерне, односно савремене, технике које спроводи Ханс Јонас у својим дјелима. Истичући да модерна односно савремена техника има динамички карактер и да се стално развија и усавршава, постајући све моћнија, он ће примижетити да је она постала толико супериорна да је промијенила суштину људског дјеловања. Планетарне размјере њених моћи и

утицаја стога захтијевају нову етику одговорности за технолошку цивилизацију, то ће рећи макроетику за планетарну цивилизацију која би установила нова начела одговорности за њене кориснике и употребу³. Имамо ли у виду моћ и домете утицаја савремених медија на људску свијест и животе, и дакако не само њих, неопходно је да Јонасова упозорења узмемо крајње озбиљно. Та упозорења казују да је политички и технички опуномоћени човјек у посједу сила које могу да доведу у питање и униште сам живот на земљи. Мондијализовани свијет и глобализовано човјечанство, међутим, најчешће занемарују такве опасности и добронамјерна упозорења. Зашто ?

Није то само због неспремности да се суочи са опасностима и ризицима и преузме одговорност за посљедице. Међународни свјетски поредак управо и почива на неодговорности моћних чинилаца, пројектаната, планера и контролора тога поретка и процеса у свијету. Зато се савремено глобално друштво и тај политичко – технолошки поредак односа и моћи с правом и назива управљаним, надзираним и контролисаним друштвом у којем је *логика протеста* успјешно неутралисана и у којем су угрожени слобода и суверенитет како појединаца тако и народа и националних држава. Ту спрегу техничког са политичким универзумом веома је добро сагледао и објаснио још прије пола вијека њемачки филозоф Херберт Маркузе у дјелу *Човјек једне димензије*. От тада па до данас савремени медији само су ојачали ту спрегу и пружили властодршцима могућност још успјешнијег управљања људима, народима и ресурсима. Позиција мислећих људи у таквом свијету крајње је непријатна.

³ Погледати, Јонас, Ханс, *Technik, Medizin und Ethik*, Frankfurt/M, 1987, стр. 47, 170/171 и 273., те дјело *Принцип одговорност*, Логос, Сарајево, 1990, стр. 13, 17. и 117.

Као мислећи људи и слободна људска бића позвани су и обавезни не само да промишљају природу и карактер савременог свијета и критички сагледавају његове слабости и опасности, већ и да активно судјелују у његовом моделовању и поправљању. Али с обзиром да тим свијетом не управљају слободна и мислећа бића, добронамјерна и благочестива, склона мудрословљу и *смислећем промишљању*, већ групације моћних људи који располажу свјетским богатством и утицајем, те утолико снажнијом вољом за моћи уколико је та моћ већа, реалне могућности и шансе за такво активно судјеловање у креирању свијета више су него минималне. Јер по свему судећи, кад је ријеч о природи тих људи управљача, планера и контролора који стоје иза свега и усмјеравају све процесе у свијету, који и ми зовемо нашим пошто резервног немамо, онда се ради о типу озлобљених и ђавоиманих људи, приземних склоности са наглашеном вољом за моћи и осјећајем изузетности који појачавају њихову суровост и бездушност, бруталних и ратоборних по природи, вођених прећутном тежњом за овјековјечењем сопственог живота и бесмртношћу у земаљској равни постојања. Тај сој људи добро илуструје проклети Давид Рокфелер који млађаним људским срцима, убијајући друге, настоји да обезбиједи сопствену бесмртност. Може бити да је и моћник који је својевремено харао нашим просторима и за собом оставио потомство достојно искварене људске природе, непознати и непризнати непријатељ и крвник српског народа, Јосип Броз помишљао на бесмртност и вјечни живот, код Срба и међу Србима.

Нема сумње да владавини неодговорности и инструменталног техничко – технолошког односа према свијету и човјеку погодује и западни тип човјека. Не само зато што је управо он развио супериорну модерну и

савремену технику са природном науком која омогућује овладавање свијетом и ресурсима. Прије ће бити, можда, да иза развића такве науке и технике стоји одређени тип човјека приземних склоности материјалистичке оријентације, ослоњен на разумску моћ сазнања и подржан унутарњом потребом и вољом за опстанком и успјехом у изградњи земаљског живота и постојања. Превласт инструментално – техничке рационалности и методске свијести, планског и рачунајућег мишљења, воље за моћи и обезбјеђењем материјалне егзистенције у модерном свијету резултирала је сиромашењем и сужењем искуственог и мисаоног видокруга тог човјека, јачањем његове сналажљивости у свакодневници простора и времена и кржљањем духовних искустава о духовним основама живота, дубљем смислу људског постојања и бесмртности човјекове личности. Прозор у вјечност тако је затворен, озрачивање несвјетовним и оностраним силама онемогућено, субјективна чежња за светим и узвишеним утуљена, животодавна и спасоносна веза са Богом прекинута, а мисао о човјековом достојанству и особеном призвању заборављена. Најновија сазнања о природи наше свијести и функционисању људског мозга пружају нам додатне драгоцјене елементе за овакво расуђивање. Наиме, полазећи од познатог разликовања лијеве и десне хемисфере људског мозга са лоцирањем рационалне, логичке и рачунске способности у лијевој, а интуитивне, емотивне и духовне у десној хемисфери, дошло се до увида да се ходом времена развијала можда корина са лијевом хемисфером разума, интелигенције и рачунских способности, на рачун способности које захваљујемо десној хемисфери, па је разумски мождани ареал све више и успјешније везивао човјека за свакодневницу и прилагођавање околном свијету, заробљавајући човјекову мисао у уски контекст тјелесног преживљавања и

осигуравања наше материјалне егзистенције⁴. Превласт разума и лијеве половине мозга истовремено је блокирала развиће и изазивала слабљење и кржљање способности и снага осјећајног, духовног и интуитивног живота који захваљујемо десној половини мозга, стварајући тако неравнотежу у функционисању човјека и његових укупних људских способности, предиспозиција и снага. Тако снажећи и добијајући на волумену лијева хемисфера и мождана кора као сједиште разума и логичког размишљања, слабила је и мостовне мождане активности и везе са душом и душевним животом стварајући од људи као чулних и разумских бића „једностране материјалисте“. „Истинска природа човјека, његов дух и његова душа, његова осјећања и његова интуиција, бивали су систематски потискивани. Саобразно томе можемо поставити дијагнозу да су дух и душа често били далекосежно искључивани. Ледена хладноћа разума прожима наше друштво, нека нељудска склоност ка безобзирности и бруталности“⁵.

До те истинске природе човјека, коју потискује западна рационалистичка култура и осујећује савремено глобално управљано друштво, коју има у виду и слуги савремени њемачки квантни филозоф Улрих Варнке, заправо је и стало у овом размишљању о природи и утицају савремених медија. Ради ње у пуноћи њених битијних могућности и духовних перспектива, које има у виду само мисао православног надахнућа, потребна је одговорност према човјеку и његовом свијету. Само у свјетлу путање коју описују појмови човјека као самобитног бића са посебним достојанством и узвишеним позвањем постаје легитимно и смислено и промишљање каквоће и

⁴ Погледати, Варнке, Улрих, *Quanten – philosophie und Interwelt*, Scorpio, 2. Auflage, Berlin – München, 2013, стр. 211.

⁵ Варнке, Улрих, *Quanten – philosophie und Interwelt*, стр. 214.

утицаја савремених медија на људске животе и свијест. Тај обзор по мом расуђивању треба имати у виду и у промишљању тог утицаја на човјеково стваралаштво, његове умјетничке подухвате и филозофска прегнућа.

Свијест и савремени медијски утицај

Технички свијет и техничко друштво јесу дакле вјештачки свијет и вјештачко друштво. То су свијет и друштво у којима се вјешто и пуно вјештачи, то значи планира, пројектује, прорачунава, усмјерава, измишља, покреће и производи, дотјерује и усавршава у техничко – технолошком смислу, како би се постигла већа оперативност и функционалност и изазвао жељени и бољи учинак са мањим утрошком енергије и радне снаге. Такве и с њима везане активности подржане су политичким интересима и чиниоцима и у спречи са њима оне формирају оно што називамо савременим индустријским политичко – техничким свијетом, а то значи нашим свијетом. У том и таквом свијету и друштву потврђује се оправданост Хајдегеровог увида да суштина технике и техничког свијета није ништа инструментално и техничко што човјек изумијева, чиме се служи као средством и што контролише, већ да је она тијесно везана са природом и суштином метафизике, а то значи са генералним односом човјека према стварности и себи самоме. Изгледа ми да би овај однос био јасније постављен ако бисмо рекли да су природа и карактер савремене технике, па тиме и њена улога у људском постојању, преодређени генералним обрасцем и односом према свијету једног типа човјештва вођеног незајажљивим хтијењем, вољом за моћи и владавином над природом, човјеком и стварима. Насилни, освајачки, разбојнички и безобзирни карактер тога хтијења и типа човјештва, оваплоћеног у западном

човјеку модерног и савременог доба, испољава се недвосмислено у савременом техничком и вјештачком свијету. Праву природу тога свијета и тога типа човјештва препознала је и западна мисао. Стога није ништа чудно што изгледа да се савремена техника отела човјековој контроли и да спонтано природом и динамиком свога унутрашњег механизма изазива и производи трајне и несагледиве посљедице. Јер иза таквог техничко – технолошког погона и такве производње, дијелом према стварним а много више према измишљеним и вјештачким потребама, којима савремени глобални поредак моћи себе потврђује и овјековјечује, стоји брутално и болесно хтијење шачице моћних људи, пројектаната и планера глобалног свјетског поретка и убица човјековог достојанства и будућности. За овакво размишљање и оцјену посве је свеједно да ли ти моћни људи и западни човјек могу да изађу из своје коже, да сагледају безнадежност и бесмисленост подухвата о планетарној и изванпланетарној владавини и да, из изворишта сопствене памети, покрену другачији ток ствари који би омогућио опстанак човјека и пружио наду за бољу будућност.

Вјештачки и технички свијет и друштво заправо су масовни свијет и масовно друштво. То двоје изгледа стоје у тијесној вези, иду заједно и узајамно се потпомажу. Такво расуђивање изрекао је и Карл Јасперс ријечима: „Техника и маса су произвеле једна другу. Технички поредак постојања и маса иду заједно. Велика машинерија се мора подесити према особинама маса: њен рад – према маси радне снаге, њена производња – према процјени вриједности масе потрошача“⁶.

⁶ Јасперс, Карл, *Духовна ситуација времена*, Књижевна Заједница Новог Сада, 1987, стр. 32.

Овим смо се приближили кључном питању у цјелокупном разматрању, питању свијести и медија, односно утицаја савремених медија на људску свијест. Масовно друштво и масовна култура, а данас информационо друштво и култура, омогућени су техничким напрецима и проналасцима штампе, радија, филма, телевизије, интернета и информационо – комуникационих технологија нашег времена. Савремени медији попут поменутих саставни су и кључни елементи вјештачког свијета, техничког универзума и нашег информационог друштва. Они производе, преносе и посредују информације и информативне садржаје различитих врста, нуде не мање и звучне, визуелне и ине садржаје, омогућују повезивање људи и приступ разноврсним знањима, проширују круг могућег искуства, сугеришу избор тако као да се сматра да сваки човјек треба да буде информисан о свему што се у свијету дешава, сваки упућен у све као да ће сваки појединац постати зналац и научник, а на *неинформисане* и *неупућене* навлаче одијум старомодности и застарјелости. Као техника и технологија уопште, што сталном оптимизацијом и иновирањем константно извучи новац из џепова потрошача за нове уређаје, аутомобиле, компјутере, мобилне телефоне и сл., тако и савремени медији упорно и бјесомучно поспјешују производњу и проток информација и медијских садржаја стварајући стресну атмосферу мобилности и будности свијести. Тиме се убрзава доживљај времена, ствара похлепа за новим информацијама и изазива страх од неинформисаности. Па како се држи да је „информација све“, као да информација већ по себи представља знање и разумијевање ствари и дешавања, и као да већ собом пружа задовољење кориснику, ствара се привид да информационо друштво снагом и услужношћу савремених медија омогућује повећање нивоа образовања, да просвјетљује и

људе чини паметнијим, па да тиме унапређује и људско живљење. Међутим, то није тако. Већ је Ханс Георг Гадамер сагледао да повећање нивоа информисаности „не означава нужно оснажење друштвеног ума“, већ много прије изазива „губитак идентитета“ и „растућу апатију масовног друштва у односу на јавне послове“⁷.

Савремени медији су тако снажно присутни у нашим животима, предузећима, установама различите врсте и намјене, породичним домовима, собама и џеповима у виду мобилних телефона да можемо рећи како су скоро ушли у наш крвоток. Телевизија, интернет, мобилна телефонија и друштвене мреже рецимо, сваки на свој начин заокупљају нашу пажњу и наше вријеме, својим могућностима и услужношћу подвлаче нам се непримјетно под кожу, постају судионици у нашим приватним животима као жива бића, несвјесно постају ривали мужевима и љубавницима, актери кафанског доказивања мушкараца чак и када посјећују кафане и слично. Та присутност иде дотле да свака савремена домаћица, ако таквих жена још увијек има, жели обавезно да буде добро информисана о политичким и иним збивањима у свијету, о прогнози времена или задњим трачевима из шоу бизниса, као да јој од тога зависи њена индивидуална успјешност и породична срећа, па да онда може „суверено“ да суди и разговара и о општим и о дубокоумним научним стварима о којима иначе, можда, појма нема, или да феминисткиње нашег доба у доброј општој обавијештености налазе потврду сопственог престижа и идентитета, као да се та обавијештеност, упућеност и информисаност коју омогућују најновији медији поуздано улива у природну памет и женску срећу. Та свеприсутност

⁷ Погледати, Гадамер, Ханс Георг, *Um у доба науке*, Плато, Београд, 2000, стр. 38.

медија у животу савременог човјека резултује не само погодностима и бољом информисаношћу, већ изазива и својеврсну медијализацију свјети и мишљења.

Шта то овдје мислим под свијешћу и медијализацијом свјести? Као оперативним појмом под свијешћу овдје подразумијевам свијетљење свјести у свијету и свјесност човјека као бића у свијету, несвјесно, подсвјесно, свјесно и самосвјесно испољавање душевног живота, његову унутрашњу природну ритмику и смисао, његово емотивно кретање и мисаоне и умне активности спознавања, разумијевања, проницања и обујимања суштине ствари, бића и догађања, те својеврсно моделовање човјековог свијета и бића енергијом и снагом личног хтијења духовног чиниоца као супстанцијалног чиниоца у човјеку. Тако схваћена интегрална свјест и свјесност самосвјесног и личног, духовног и слободног, самобитног људског бића, подржана набојем душевног живота, није само пасивна и сазнавачка, упућена на ствари и зависна од ствари, информација и садржаја добијених однекуд споља, већ је она по свом смислу и природном устројству много више дејствена, спонтано саздатељна и стваралачка, то ће рећи таква да она сама представља покретача и извориште сопствених сазнавачких и стваралачких активности и подухвата. Зато она треба бити слободна и неометана у своме живљењу и спонтаним испољавањима. Будући да је опет својом природом и позвањем у дослуху са Творцем свега и другим свијестима као самобитним самосвјесним бићима, она није лишена могућности да позна дубљи духовни смисао сопственог постојања и димензије духовне егзистенције које надмашују материјалну емпиријску стварност видљивог земаљског свијета. Утолико свјест жели бити неометана у свом раду, ремећење мирног тока мисли и зрења, не жели сугестије споља и мијешање у њене слободне

благотворне дјелатности, нити притисак информативним и иним вјештачким садржајима. Па као што су сабраност и мир лијек за људску заборавност и сметеност, за хармонију мозга и здраво духовно устројство, тако су они подједнако потребни и благотворни и за рад свијести.

Савремени медији, међутим, излажу човјекову свијест небројеним и недовољно препознатим утицајима. Зброј и каквоћу тих страних утицаја називам овдје медијализацијом свијести. Медијализација свијести означава присуством, употребом и утицајем медија спонтано насталу трајну изложеност и подложност душевног и свјесног живота човјека вањским и страним звучним и визуелним, информативним, програмским, мисаоним, психичким и парапсихолошким, пропагандним, радио-активним, магијским и иним емисијама и садржајима који ометају његове природне и спонтане активности, начин функционисања и животни ритам. Медијализација свијести означава и обухвата осим спонтаног такође и организовано и систематско, намјерно и планско, циљано, дириговано и контролисано утицање на свијест и душевни живот, на мозак и личност људи и народа које спроводе владајући центри моћи западног свијета у циљу манипулације човјеком, његовог програмирања и успостављања потпуне контроле над људима, процесима и догађањима. Ту врсту медијализације и медијског утицаја, дириговања, програмирања и обезумљивања људи можемо назвати и специјалним и *неокортикалним ратом* против човјека, његове свијести и достојанства. О томе и *неокортикалном рату* који се организовано и хотимично води против човјека, његовог духа и способности расуђивања, то ће рећи против његовог човјековања и људовања, инструктивно и пионирски код нас је писао Светозар Радишић у својој капиталној књизи *Неокортикални рат* и другим дјелима.

Како се у свим другим сферама живота и људског постојања различити утицаји збрајају, онда нема сумње да се и овдје на подручју медијског утицаја на људску свијест збрајају спонтани и организовани и хотимични утицаји. То је разлог за још већу опрезност и пажњу, али и позив за развијање одбрамбених механизма и паметнијег опхођења у односу према савременим медијима. Јер како год они били реални саставни чиниоци вјештачког техничког свијета као нашег свијета живота, и како год они својом услужношћу, практичном употребном вриједношћу и корисношћу у свом *позитивном* виду може бити чинили наш живот угоднијим, лакшим и занимљивијим, њихова свеprisутност и стварни утицај имају и своју неизбрисиву мрачну страну која омогућује злоупотребе са несагледивим и непоправљивим посљедицама. Самим тиме што они, хтјели ми то или не, оптерећују човјекову свијест и психу, уносе у њу стране и сувишне садржаје разорне природе и дејства, што изазивају мисаону и емотивну поводљивост и зависност, што индоктринацијом и пропагандним сугестијама на несвјесном нивоу покрећу разорне механизме, што под видом боље информисаности подмећу готове обрасце расуђивања и неблагодворне критеријуме вриједности, што својом бучношћу и наметљивошћу онемогућавају наш мир и сабраност, а разноликим и још непознатим зрачењима разарају људско здравље и технички омогућују надзирање, праћење и контролу људи, то значи нелегитимно и неправно мијешање у наше приватне и интимне животе, довољан је разлог за забринутост и крајњи опрез према њима. Зато сам се ја и определијелио да у овом излагању не говорим о позитивним вриједностима савремених медија, него да укажем на њихове подмукле и штетне утицаје. Они ионако јесу ту, свуда и у свако вријеме, пожељни, наметљиви и нетактични, нападни и

бучни, претворни и непријатељски, у мјери у којој су пројектовани, вођени и управљани, тако да помислим да би боље било да их нема. Људски свијет, наши душевно – духовни, лични и друштвени животи, наши међуљудски односи били би много мирнији, чистији, слободнији, достојанственији и моралнији. За што не знамо да постоји, то нас и не убија.

У неколико мисаоних корака указаћу на неке од проблема које изазива медијски утицај на људску свијест и расуђивање, субјективни и духовни живот савременог човјека. Данас је постало познато да људски мозак троши огромну количину енергије за своје функционисање, свјесни и мисаони живот и дјелатности. Савремени медији, међутим, на разноврсне начине врше притисак на људски мозак и укупни организам и психу људског бића изазивајући све веће оптерећење и јачу потребу за енергијом у циљу нормалног живљења и функционисања живота. Тако медији, на првом мјесту, преплављују свијест сликама које је запосједају и које подстичу бујање необуздане маште, покварене, перверзне, болесне и разорне по свом унутрашњем квалитету и посљедицама. При томе је потпуно неважно о каквој врсти садржаја овакве маште се ради, пресудно је њено дејство које оптерећује свијест и мијења њен природни хабитус. Потом медији, на другом мјесту, својом услужношћу нуде огромну количину информација и разноликих садржаја различитих квалитета, тачности и употребних вриједности. Највећи дио тих информација и садржаја које они нуде и којима тероришу нашу свијест и пажњу, непотребни су пристојном човјеку који живи нормалним људским животом у борби са његовим тегобама и искушењима, многи су нетачни и штетни, а само одређен број бива и може бити позитивно употријебљен за човјекове усавршитељне сврхе. Даље, сам енормни

квантум информација, садржаја, емисија и утицаја, на трећем мјесту, дјелује збуњујуће на људе, обесхрабрује их својом безмјерношћу и немогућношћу да буду мисаоно обухваћене и уоквирене у неки смислени поредак и систем са неким редом и препознатљивим значењем. Одатле произлази конфузија свијести и расуђивања, те нека врста страха и неспокојства корисника и конзумента због сопствене мисаоне и умне инфериорности и минорности у односу на цио тај гигантски „фонд знања“. Опасно дејство нових медија, на четвртном мјесту, огледа се и у томе што су они равнодушни према разликама истинитог и лажног, добра и зла, лијепог и ружног, корисног и штетног, конструктивног и благотворног и разорног и злодејственог, часног и нечасног, па оно што они нуде, иако и сами нуде неки избор филтриран по њима својственим програмским начелима, не обогаћује људску знатижељу и свијест позитивним, љековитим и спасоносним садржајима, порукама и значењима, већ у најмању руку двосмисленим и заводничким у мјери која није подесна за здравоумну свијест и човјека са интегритетом. Тиме што бришу разлике и бинарне опозиције међу стварима, које су основ смисленог битисања и здравоумног расуђивања, медији заправо слабе а не јачају базичну вриједносну оријентацију људи као својих корисника. А та темељна животна вриједносна оријентација, која подразумијева јасна разликовања и опозиције које сам претходно помињао, конститутивна је и незаобилазна за иоле смислено човјеково битисање у свијету и по мишљењу савременог канадског филозофа Чарлса Тејлора⁸. Имамо ли у виду да су и глобализација и мондијализација као битни процеси савременог свијета

⁸ Погледати, Тејлор, Чарлс, *Извори сопства*, Академска књига, Нови Сад, 2008, стр. 49.

могући само уз снажну подршку медија и њиховог утицаја, онда морамо постати свјесни и тога, пето, да медијска дјелатност има и пропагандни и сугестивни карактер, да дјелује хипнотички на људе и подвргава их разноврсним манипулацијама. Под видом слободе информисања и услужности медији стварају лажни привид пуноће могућности и демократског избора и права сваког појединца на његово сопствено приватно мишљење, док заправо на тај начин удаљују људе од блиске реалности и превode их у сферу хиперреалности. Тиме дакако слабе енергију отпора и логику протеста као облике изражавања човјековог незадовољства постојећим свијетом и животом и критичко разрачунавање са њима. Због свега тога, на шестом мјесту, не смије се сметнути са ума да медији својим утицајем омогућавају и активно подржавају стварање виртуелне културе и свијести заплетене у нови медијски, вјештачки свијет, несвијет. Та виртуелна култура и тај вјештачки, неприродни свијет, заробљавају људски ум и мисао и поспјешују раскорјењивање и расприрођавање човјека. На тај начин они му измичу тло испод ногу, слабе његове саздатељне снаге и неутралишу битијне референтне вриједности које пружају оквир и подастиру смислом људско постојање у свијету. Поред тога, не на задњем мјесту, нови медији загађују нашу свијест, потискују позитивне садржаје и размишљање, у бесцјење троше мисаону енергију, па истовремено узурпирају наше вријеме потребно за самоосвјешћивање, рад на себи самоме, спонтано сазријевање личности и несметано људско живовање.

Не треба се варати па мислити како се указаним начинима исцрпљује сав негативни утицај савремених медија. Не, напротив! Да би се исцрпно и дубински сагледала истинска природа и утицај савремених медија на човјекову свијест и животе, на људску егзистенцију и

свијет уопште, биле би потребне гломазне и обухватне монографске студије о томе. У овоме излагању настојим да укажем на неколико важних и несумњивих врста медијских утицаја, који се морају сматрати негативним и штетним са становишта људске природе и њених битијних могућности. Али и са становишта људских права и слобода, те човјекове личне приватности, нови медији подлијежу злоупотреби и тиме критичком процјењивању. Наиме, осмо, с обзиром да су они пројектовани, вођени и управљани, односно контролисани, иако се на сав глас труби о њиховој тобожњој независности, објективности и непристрасности и томе слично, они се показују као недемократски и нетолерантни према људима. Посебно ако се има у виду да они омогућују и врше послове надзирања, контроле и праћења или шпијунирања људи, чиме чине порозним њихове животе, ометају, задиру и на разноврсне начине угрожавају човјекову приватност и интимни живот. Због тога више нисмо сами и неометани, слободни и недодирљиви ни кад се повучемо у своје домове и скровите просторе својих соба и постеља, у окриље своје породичне атмосфере или у прелијепе природне предјеле села и туристичких дестинација предвиђених за одмор и опуштање. Чак и тада наши лични апарати и уређаји, техничка средства и инструменти у виду компјутера и мобилних телефона, рецимо, претворили су се наједном у наше љубимце и пратиоце који су стално са нама у нашој близини и не одвајају се од нас. Па тако све што проговоримо и што чинимо, све куда се крећемо и све што планирамо, намјеравамо или само мислимо, сваки приватни пркос, протест или незадовољство, свака критичка опаска и помисао, „неопрезна“ ријеч или афектација, захваљујући тим нашим љубимцима постаје доступно „надлежнима“ и може нас коштати нечега и обити нам се о главу, а да

при томе не знамо ни како, ни зашто ни одакле неки неповољни вјетар дува. Овакве проблеме и утицаје које изазивају неки савремени медији, иако их наивни узимају олако и неозбиљно, а равнодушни и индоктринисани сврставају у тзв. теорије завјере, треба узети крајње озбиљно. Њима уз мисаоне људе треба да се позабаве и надлежне државне институције. У начелу, они су ствар и проблем сваког пунољетног човјека и грађанина којем је стало до слободе и сопственог достојанства. Овом приликом бих напоменуо још и то, на деветом мјесту, да медији утичу и на тај начин што раздвајају и отуђују људе једне од других, хладе њихову осјећајност и личне привржености, уносе раздор у породици између мужа и жене, родитеља и дјете, брата и сестре, а слабе и дух јединства и заједништва, те саборност националног и вјерског осјећања.

Медијски изазови и смисао филозофије

Све у свему, рекао бих да нови медији, такви какви јесу, не поспјешују стваралачки рад у умјетности и књижевности, ни мисаони рад у филозофији. Формирајући нови вјештачки свијет и умјетну, вјештачку културу они отварају нове проблеме и стављају све мисаоне и самосвјесне људе пред нове изазове. Прије ће бити да колонизују стваралачку машту, него што указују на нове изражајне могућности. Пред те изазове стављена је и филозофија која треба да им се одазове. Она додуше медијским посредовањем информативних садржаја и тзв. фондова знања, иако филозофима по позиву пружа олакшице, не добија на мисаоности и памети. Јер доступност информација и књига корисна је само за иначе паметне људе истраживачког духа и стваралачког импулса, који већ и сами мисле и способни су за

изворно размишљање и промишљање горућих и актуелних проблема свијета и човјековог постојања. За оне пак стерилне, приучене и преучене, медијско посредовање само поспјешује мисаону поводљивост и бујање сцијентистичко – позитивистичког духа у филозофији. Изгледа ми да наше доба ствара филозофији озбиљне потешкоће и намеће јој бројне задатке. Ти задаци и даље јесу епистемолошке, односно разумијевајуће и сазнајне природе у том смислу да филозофија и у нашем добу стоји пред обавезом да проникне у праву природу појава и догађања и да их расвијетли као такве. Упркос слабљењу теоријских амбиција и паду самопоуздања саме филозофије у конкуренцији са агресивном и оперативном науком, чини ми се да филозофија у својим мисаоним трагањима трајно треба да остане вођена својим такође и теоријским, то ће рећи сазнајним амбицијама да спозна природу стварности као такве, а онда посебно људске природе и људске егзистенције и свијета значења. Јер њу као основни вид човјековог изворног искуственог и мисаоног односа према збиљи и себи самоме не могу замијенити ни у животу ни на сазнајном пољу никаква наука и никакво научно сазнање. Подједнако та иста наука и с њом спрегнута савремена техника не могу замијенити умјетничко стваралаштво различитих облика и разноврсност књижевних стваралачких надахнућа и израза. Њихово незаобилазна улога у људском постојању и значење у човјековој егзистенцији трајни су колико су трајна у својим начинима и облицима испољавања човјекова душевна и духовна прегнућа.

У вјештачком свијету и добу владавине масовних медија и њиховог инфективног утицаја тешкоћу за филозофију и мислећу свијест не представља толико то да буде смислена и да мишљу и памећу сагледа и спозна праву природу проблема са којима се сви суочавамо.

Потешкоћа је и у томе што то сагледавање и спознавање нису довољни да изађемо на крај са проблемима. Не само зато што савремени властодршци и силници нису спремни да чују размишљања трезвених људи, већ и зато што размишљања паметних и мудрих људи нису спремни да чују ни у интелектуалним и академским круговима којима посвећеност и знање припадају по самом појму. Тамо гдје ректори универзитета планирају да набаве машине које би откривале научне плагијате по угледу на некакве детекторе лажи, пошто сами не знају како и ко то треба да установљује, тамо замире нада да се трезвена и мудра мисао може пробити у академски свијет. Мудри Хераклит је давно једном приликом изрекао мисао да „многозналаштво не учи људе памети“, а ја бих додао баналну мисао да их памети не учи ни незналаштво. Доприносе ли савремени медији бујању својеврсног незналаштва у научним и академским круговима? Рекао бих да доприносе, без могућности да овдје подробније образложим тај став.

Због свега тога, и онога нереченог, помишљама како је нашем приземном и позитивистички настројеном, вјештачком техничком свијету обавеза филозофије не само то да проникне у суштину појава и дешавања, да расвијетли и дешифрује проблеме са којима се суочавамо, већ и да указује на духовне основе бића и дубљи смисао људског постојања у свијету. У виду мудрословља и дубље памети, доступне човјеку као духовном и самобитном, мисаоном и слободном бићу, она, не по први пут, али на нов начин и у новим околностима, стоји пред светом дужношћу да развија и брани искуство и мисао о вишим димензијама и могућностима човјекове природе и егзистенције, о бесмртности, вјечном животу и узвишеном људском достојанству и призиву. Идући овим путем она би са своје стране подржавала спасење човјека и његово

духовно пресаздање. Не тако што би преузела спаситељску улогу вјере и религије, него првенствено тиме што би његовала мудрост светости и посредовала, у вјештачком свијету такође и медијским утицајима потиснута, занемарена и затрављена, знања практичног и битијног усавршавања и оплемењивања човјека као бесмртног и боголиког бића. Једно духовно – супстанцијално и органско схватање човјека за које се залажем и какво сам уобличио у књизи *Самобитност и достојанство*, изискује и подржава такве напоре филозофије. Проблеми, изазови и опасности нашега доба, колико угрожавајући толико и далекосежни по својим посљедицама, које се могу предвиђати али не и посве сагледати, захтијевају са своје стране једнако радикалне и досљедне одговоре мислеће свијести и људи као умних и слободних бића.

Излагање на заседању Крушевачке филозофско-књижевне школе, јун 2017.

ЕНЕС ХАЛИЛОВИЋ

ТРЕН

Око четрдесет година. Интерниста. Доктор Саковић, добио из Белгије двадесет хиљада ЕУР. Наслиједио тетку коју није ни познавао. Радостан, поносан, доктор Саковић, дуго је гледао новац. Готово пола сата. Потом је ушао у купатило и хладнокрвно бацио све новчанице у шкољку. Повукао воду. Мирно се вратио у дневну собу. Тад му је задрхтала јабучица у грлу. Панично је отрчао у подрум. Узео крамп. Вратио се у купатило. Разбио плочице и цијеву у купатилу, завлачио руке до рамена. Тражио је новчанице, намјеравао да их осуши. Али, све су отпловиле у Црноморски слив. Када је жена доктора Саковића ушла у кућу, имала је шта чути и виђети. Доктор Саковић је вриштао и тражио пиштољ да се убије. Позвала је хитну помоћ. Они су позвали психијатра. Доктор Саковић је добио средства за смирење. Интравенски. Прије но што је заспао, психијатра га упита, о чему је размишљао кад је бацио новац и повукао воду. О смислу живота. Шта је сврха? рече доктор Саковић. И челични капци гурнуше га у сан.

ПОЈАВЉИВАЊЕ

Ћелав, трбуљат, необријан, у прљавим ципелама, са дебелим, карираним, исфлеканим капутом, Бешлагић је био човјек који мало прича, углавном не одговара на оно што га питаш, али стално некуд путује. Куд год је

отишао неко од нас, тамо је срео Бешлагића који жури да се врати кући. Сретали су га у Минхену на аутобуској станици, на пијаци у Београду, на утакмици у Загребу, а виђали су га гђе год камера стигне – често се дешавало да га сниме на некој плажу у Грчкој или на Капали чаршији у Истанбулу... шетао је у Мароку са туристима, фотографисао Таџ Махал... Све то, и не би било чудно, да Бешлагић све вријеме није боравио међу нама, тражио би од људи да му купе кифлу или један ћевап, да се прехрани. Сви су са сигурношћу тврдили како Бешлагић има неку моћ да се појављује на два мјеста истовремено. Можда и на више мјеста, јер су сада житељи града причали да су га виђели тамо и овамо, а увече би профикнуо кроз кадар на телевизији. Чак су људи гледали репортаже из далеких земаља сигурни да ће тамо виђети Бешлагића кога су, колико јутрос, срели у граду и дали му ситниш како би скупио за доручак. Прича о Бешлагићу ширила се на све стране и градска власт је имала потребу да докаже како је његова поплуларност јалова, пошто се један човјек не може појавити на два мјеста истовремено. Градоначелник је договорио са начелником полиције да се Бешлагићу убаца у џеп часовник, као да га је украо. И да га ухапсе. Урадише тако, али, тек тада се уплашише: један Бешлагић лежи у хелији, а други, исти такав, протестује пред затвором.

ЛИСТ ЈАСИКЕ

Било је то у Другом рату. Наша рођака, чиста као камен у потоку, њежна као лист јасике, милокрвна, тиха... Наумила да спаси голуба. Ево како је било. Голуб пао у наше двориште. Долетио однекуд. Имао повријеђено крило. Можда га, негђе, погодило пушчано зрно. Ко зна!

Пао голуб у наше двориште, скривао се, али дошла бијесна мачка. Напала га. Наша рођака је напала мачку како би заштитила рањеног голуба, али мачка, бијесна, одмах је изгребала нашу рођаку по ногама, и пресудила голубу. Нашој рођаки зарасташе ране, али, након пет или шест седмица, измијенише јој се очи, и поче показати зубе – сазнадосмо да је заражена бјеснилом. Убрзо је почела да јури градским улицама и опонаша мачку. Нападала људе по улицама. Отац ју је везао за кревет. Тада, у рату, није било вакцине против бјеснила. Умрла је у страшним мукама. Замишљавам њеног оца који је чекао ту смрт стављајући кажипрсте у уши.

ЧУДНА ИГРА

Дружили се годинама директор и његов возач. Готово да су били нераздвојни. У фирми су говорили, како возач пије таблете кад директора заболи глава. Заједно на путевима, заједно у фирми, увече заједно у кафани. Никада црну ријеч нису имали... Али, освану јутро кад је директор замолио возача да му окопа кромпире у близини викендице, а директор је имао неке важне састанке током дана... Кад је возач окопао кромпире, вратио се у фирму. Директор је изашао до банке... А два лудака откуцала су лажно рјешење. Намјеравали да се нашале. Погледај, директор ти дао отказ, рекли су. Два лудака, мислила су да ће се све то окончати заједничким пићем. Возач је отишао кући, ручао са женом и сином. Није ни споменуо да је добио отказ. Увече, око осам сати, возач је сачекао директора пред кафаном гђе су сваке вечери пили. Без ријечи, сасуо му девет метака. У лице, у грло, у стомак. Одмах се предао полицији. Јавност се није много узнемирила. У близини су беснели ратови,

тако да је девет метака било као девет капи у водопаду. У ћелији је убица рекао робијашима, међу којима је био и мој отац: Није ми што ми је дао отказ, него сам га толико година служио, као штене сам трчао око њега... и још ме послао да му окопавам, а он, иза леђа, дао ми отказ... У истрази, возач је инспекторима одмах рекао, да је отказ разлог што је убио директора, али инспектори су одмах установили да отказ није заведен у актима, те да се ту ради о нечијој неславној шали. Суочен са сазнањем, да је усмртио најбољег друга, невиног, возач је у WC-у пресудио себи. Завезао је поткошуљу за решетке. Први га је угледао мој отац, тада робијаш. Али, ово није прича о возачу убици и жртви директору. Не. Њихови синови јединци били су са мном у разреду. Фини момци, добри ђаци, блиски другови, баш као и родитељи што су им били. Након убиства, престао је разговор међу њима, али се нису свађали. У нашем разреду било је свега шест мушкараца, али смо на фудбалском турниру у Гимназији побиједили; било нас је таман довољно, пет играча и голман. Мјесец дана након што је возач убио директора, отишли смо у Рашку, да играмо фудбалску утакмницу против најбољих у тамошњој Гимназији. Син директора и син возача, обојица у нападу, нису додавали лопту један другом. Било је комичних ситуација. Један пред противничким голом, у шанси, а други му не добаци лопту. И публика се чуди и церека се, јер ова двојица не виде један другог. Ја, иако заљубљен тада у кошарку, играо сам у тој чудној фудбалској екипи. Можда, са тим искуством, данас пишем ову Чудну књигу. На полувремену сам предложио да један од наших нападача буде голман, а голаман је ушао у игру. Чињеница, да међу двојицом нема комуникације постала је мање уочљива и публика је престала да се церека. Тако је игра, која је, у првом полувремену, била чудна, у другом престала да буде

чудна. Ипак, утакмица је завршена врло чудно. Резултат бијаше нула према нула. Требало је да шутирамо пенале, и, пред сам крај меча – ја дурнем лопту како бих пресјекао противнички напад, а лопта прелети ограду и однесе је ријека Ибар. Није било побједника, јер нисмо шутирали пенале, није имало друге лопте у рашчанској Гимназији. Нула према нула. То је најчуднији резултат. Кад победиш – славиш; кад изгубиш – можеш рећи, да си изгубио од јачега. Овако, слаб си, и играо си против слабог. Ја сам предлагао, да шутирамо пенале кошаркашком или рукометном лоптом. Наш професор, и рашчански професор, сагласише се да је ипак боље завршити меч неријешено. И један и други имали су страх од пораза.

СЕКСУАЛНОСТ

Био је у мојој улици неки Бибан, зидар, плавих очију. Кажипрстом би дуго чешао ухо, па би га цимао тако снажно да му се глава тресла... и дуго би то радио. Сматрао је да свакодневно чешање уха доноси уживање јаче од сексуалног уживања. Иако се никада није женио, радо је износио и став да је сексуално уживање жена далеко јаче од сексуалног уживања мушкараца, а то је доказивао питањем: Кад прстом чешкаш ухо, коме је то милије, прсту или уху?

НЕБОЈША ЛАПЧЕВИЋ

ЛЕСТВИЧНИК

Лествице помоћу којих се требао узнети на небо још увек су се тресле од последњег трзаја незнаца који се није могао попети уз њих... Метеорска киша му је ударила у лице. Тек што је главу био промолио ка своду, казна га је стигла у виду те библијске кише. И, беше поново на земљи...

Овај други на самрти, који је то гледао из своје постеље, песник и новинар, шапутао је „Зађи иза овога и предај се, Јоване, чему опирање...“, преиспитивао се, обнављајући успомене, премећајући догађаје у страсном узбуђењу пред небеским лествицама. Руке утрнуле, руке које више није осећао, тама је гризла иако је имао још по души жељу да ово претвори у најбољу своју причу и запише...

Сети се подстицајаног момента, попут Булгакова, о доласку Сатане са запада, налетнику Воланду или са Гетеовим виђењем Мефиста, Достојевског по епизоди о посети ђавола Ивану Карамазову, преиспитивања, праштања, кајања...

- Ха, надохват ми је мисао, буктиња приче... Ето, коначно, то је то, више нећу бити неостварени креативац, напаћени човечуљак, запостављен од горих од мене, вечито на маргини... Док други коло воде! - Јовану се учини да га сасвим ухвати ова буктиња, неочекивани примењени дуализам. Посве надарен, објавио је мноштво текстова, књига којих се критика није много дотакла.

Јубилеј шездесет година његовог књижевног рада нико није уприличио. То га је болело, и лежало на срцу, а сада на концу свог пута, та сјајна идеја треба га учинити важним. Само да му се поврати снага, врати сасвим моћ говора, шлог је био тежак, но, треба уложити крајњи напор да се усправи, помисли: „Боже нека ме овде још мало!? А, шта мислиш, може ли?“

Горе, неки нови незнацац трчао је ка лествицама, издвајајући се из групе људи која као да је трчала маратон и купала се у зноју свог напора... Чинило се да су ти људи били веома љути на „првопласираног незнаца“, према коме беху упућене псовке и погрде... Нешто јасније од немушних речи се чуло: „Стани протуво, стани!“.

И, баш кад га нестале појави се нејасна измаглица...

- Јоване, па ти бунцаш, ледене су ти руке, а чело ти гори – рече Олга, његова жена, доносећи му шољу чаја од разгрејане мајчине душице - Хајде... Разбуди се мало, отворићу прозор. Треба мало свежег ваздуха да удахнеш.

- Не, не... Не спавам, само размишљај, како је само живот кратак... Могао би стати, не у песму већ у афоризам... Не, не прилази... Не отварај ништа...

- О, чему ти то... Молим те, не напрежи се...Ево, лекова и топлог чаја из кашичице.

- Творац је омогућио да аутор уметничког дела, у ствари, буде привидни аутор, и успоставља утисак да је важније „дело“ а не име. Као што је Атина у свом сјају исходила из Зевсовог ума. У каквој сам ја заблуди био свих ових година – Јовану се учини да се седамдесетогодишња Олга, која је родила четворо деце, одједном нашла у телу младе витке девојке која мами својом чедном наготом, севала је удовима и дојкама из белине спаваћице - и кажем, као што чини обмана уметничке и хармоничне творевине. У томе је опсена. Дар живота!

Одозго, светла светионика су палила висине ланеног платна, у бојама, у тоновима свода од Онога који је кичицу доделио једном надареном сликару. Он се пење ка звездама, ка души света...

Под пазухом носи своје најбоље уметничко дело „Путеност је елемент љубави“, али је за сваки случај на леђа натоварио штафелај и читав атеље са сликама и зидовима...

И тек што је стао на прву, ка другој лествици, ова друга под његовом тежином и теретом сасвим је пустила и поломила се као кост...

Јован пусти једну сузу гледајући у сломљену оловку. Покушавао је да пронађе свој знак на зиду од масне цокле са полицом књига и својих недовршених рукописа: Моји кућни пријатељи, Око моје главе, Железне олује, Буктиња и друге песме, Изван прозе, Добошар... Али и књиге његовог верног пријатеља Игора.

Олга га је гледала са стрепњом, онако постранце, кријући да јој бубњи у слепоочницама, у очима замућеним од непрестане мигрене.

- Говориш неповезано... Хајде, биће ти боље, мирише на пролеће... А и твој друг Игор ти вечерас долази. Ви вазда имате књижевне теме и шаховску игру која вас је спајала читавог живота.

- Имаш право - шапутао је Јован - њему ћу своју причу поверити, он ће је објавити ако ја не стигнем...

С мојим благословом, постхумно, шта фали ремек делу ако је постхумно? А? Ах! Немам ваздуха, поново стеже у грудима – Немам снаге ни за мачји кашаљ... Ха, ха, кхх, кх! Нека, подучио се он тамо на робији, зна све облике самоће, да тексту прилагоди двозначност живота. Он препознаје „дукат причу“ и есхатолошке перспективе...

- Ма, шта то причаш, завршићеш то сам... Пусти крају!

- Ма, немој се ти, молим те, мешати, ти се не разумеш у те ствари... Признајем, осигурање си знала, тиме си се бавила, твоји осигураници, портфељи, полисе и све те суме осигурања... Само мене ниси успела да убедиш и осигураш „на први ризик“... – промукло рече Јован.

- Па, да кад си ти сујевеан... А можда ипак јесам, шта ти знаш.

Са четири стране ветра с грана стабала лишће орошено титрало је попут дирки клавира. Чуо се прелепи сопран, свакако у клавиракој пратњи пијанисткиње чије су партитуре лебделе око њене главе, свечани струј „Чаробне фруле“. Потом, у неколико ставова, прешла на извођење складне узвишене увертире у *C-dur*, њено савршено музичко дело, које је већ дуго компоновала. Сад је свог чекала либретисту да провери правила версификације, „Ово сте сви чекали!“, узвикну задовољно пијанисткиња и крену ка лествицама. У трену јој се учини да јој је композиција заличила на звукове из „Фигара“, и то схвативши, неким чудом се пропе преко столице до омче која је већ висила с лустера од сталактита. То је слична прича са „Господином Фолтином“ од Карела Чапека.

Иза сцене неколико радника техничког особља поправљало је лествице... Из мрака су довлачили неку другу врсту материјала...

Грађа за причу стајала је Јовану на „врх језика“, могла је бити нека друга идеја или варијација на ту тему, други исказ, пред вечерашњим лицем смрти, прича ће тећи као вода без напрезања. Сети се слике из Карвереве приче „Налог“ која говори о Чехову на самрти. Мајстор приче пре него што је слопио очи и заувек отишао, последњом снагом је погледао у Олгу и др Шверера и рекао: „Одавно нисам пио шампањац“.

У мизансцен ове приче попут старе реченице, у поредак лествичника требало је уврстити стадо, поштовати правила, поделити пренумерате, пастви коју треба обновити, макар у контрапукту рукописа... Требало је уврстити оног ко тематски укомпонује слободу... И, би реч... Знак... Наизменце... Лествичник у чудореду... Хоризонтале и вертикале песме кроз прочеље храма отварају нови звуковни простор... Нека врста, тића тек излеглих, пој...

- Дошао ти је Игор... Да, приставим кафу...

- И, ракију... - рече Игор.

И, Јован пред смрт, наизуст исприча пријатељу на ухо... И, заиста, прича је текла као вода жива. Иван је брзо записивао, брисао, обележавао на маргинама текста, час грцајући од бола, час осмехујући се због узбуђења, то је била изванредна прича какву до сада никада није прочитао... Знао је да је успех загарантован...

Пре него што је Игор попио кафу и ракију, Јован је умро тихо, у једном даху... Био је то само један интервал, можда интермецо између ове приче и наредног ремек дела... Текста у који ће он сам ући својим целим бићем...

На јутарњој страни Књижевног журнала, годину дана након Јованове, и шест месеци од Олгине смрти, прича је коначно објављена. Причу која је задивила једнако читалаштво и критику потписао је Игор М.

Са зида од масне цокле са полицом књига и недовршених рукописа сливала се вода. Влага је узела свој данак... У ствари, влага се увукла у читаву кућу, намештај, књиге... Једино је сува остала Јованова полумљена оловка, која је неким чудом пронађена цела...

Приметићемо да је техничко особље са сцене изнело све, па и лествице... Гради се неки нови лествичник по вољи живота и смрти, кажу, од бољег, чвршћег материјала...

ВЕРОЉУБ ВУКАШИНОВИЋ

МОЛИТВА БОГОРОДИЦИ ПИВСКОЈ
И ЉУБОСТИЊСКОЈ

Беседа у Пивском манастиру,
на Велику Госпојину, 2017. године

Полазећи у ову светињу да се скромном песничком речју поклоним Пресветој Богородици на дан Њеног преласка у царство небеско, затражио сам Њен благослов у манастиру Љубостињи, задужбини кнегиње Милице, недалеко од царског града Крушевца, тамо где сам крштен и из чије близине долазим. Надајући се да сам тај благослов осетио у зујању манастирских пчела и шапату липа и да сам видео његов знак у каменим криновима на розетама љубостињског храма, своје ћу слово усмерити ка ономе што спаја ту светињу са овом овде, пред којом се данас молимо Пресветој Богородици.

Љубостиња, сва од камене чипке коју је у бело-водском пешчару извезао чувени Раде Неимар, посвећена је, као и црква у Пиви, Успењу Пресвете Богородице. Овај празник слави упокојење Мајке Божје, њено уснуће и буђење у вечном животу крај Спаситеља свих људи који је своју мајку вечно настанио крај себе. Тај догађај је највиша степеница у земаљском успону Богородице, која је по речима једног савременог духовника „*подигла људску природу до тачке где она не само да може да прими Бога и носи Га у себи, већ може заправо да носи Бога и да Га роди.*“ Том највишем духовном идеалу,

најчистијој, најнепорочнијој и најневинијој људској природи, девичанској чистоти и непојамној љубави испеване су многе химне у којима се слива вековни ромор молитви на свим језицима. А међу најлепшим химнама које је славе у простору и вечности су храмови Њој посвећени, међу којима су и манастири Пива и Љубостиња. Обе цркве су песма у камену и стубови духовности нашег народа. Обе су у средишту духовне вертикале која држи нашу прошлост, садашњост и будућност. Обе су место саборности српског народа, Љубостиња моравског, а Пива пивског и источно-херцеговачког, и као две јасне звезде сијају у богатом сазвежђу светосавља. Из Пиве се виде Љубостиња и Морава, из Љубостиње се виде Пива и Ловћен, и звона оба манастира још звоне косовским предањем које се овде прелама кроз заветне речи творца Горског вијенца и Луче микроkozма, чија зубља вечито гори у српском језику, сједињујући се са светлошћу и светошћу Светог Василија Острошког, коме се, слава му и милост, моли сав наш народ на свим просторима.

Оба су манастира и извори живе песничке речи а она се у Пиви најгласније оваплотила у Кости Радовићу, који је потопљену Пиву и пресељени Пивски манастир заувек преселио у поезију и књижевност. Његове су речи достојне сталног помињања: „Добро је само оно што Бог прима као жртву, а видљива жртва у мом времену беху Пивски манастир и Ловћен, капа ловћенска, без које је славна планина као болесник одбегао са клинике“.

Као и Пиву, многи су песници и Свету Љубостињу узнели у поезију. Нико тако као Свети Владика Николај у стиховима песме *Зидање Љубостиње*:

*„Зида Раде цркву Љубостињу,
Мушки зида, женски украшује,*

*Ђевојачки по мермеру везе,
По мермеру кано по ћерђефу
Руком зида, срцем Бога моли
Да заштити цркву одасвуда
Те да траје до Страшнога суда“*

Зидане у тешким временима, обе су цркве президане. Црква Богородице Пивске, зидана у време Мехмед паше Соколовића је, камен по камен, пренета и президана на овом месту пре потопа Пиве. А Љубостиња, зидана у време Косовског боја, президана је у песму у којој је кнегиња Милица сваки њен камен наменила по једном косовском јунаку. Из тих каменова и розета исклесаних руком Рада Неимара и из Јефимијиног веза у пчелињаку Љубостињском приносим своје молитвено слово:

*МОЛИТВА ЗА БЛАГОСЛОВ
У ПЧЕЛИЊАКУ ЉУБОСТИЊСКОМ*

*За благослов Те молим
Матице из висина
Наших се душа сети
Ти, мајко Божјег сина*

*За благослов Те молим
Краљице мудрих пчела
Разјасни наше мисли
Просветли наша дела*

*Нека прашина тешка
На нас је давно легла
Учврсти наше саће
Прочисти наша легла*

*За благослов Те молим
Прамајко у розети
Ти, чистија од крина
Наших се душа сети*

И ево, овде испред велелепне задужбине српског патријарха Саватија Соколовића, пред Пресветом Богородицом у манастиру Пивском, понављам исте речи молитве за благослов и благодат Божју, да је сви заслужимо и добијемо својим животима, да будемо оно што јесмо и што смо некад били, да учврстимо наше духовно саће и саберемо се у једној кошници, да чувамо наша знамења, светиње и светитеље, да памтимо језик предака, чувамо светлост ћирилице и не заборавимо бруј матерње мелодије, да се огледнемо у светости и саберемо у саборности, да нам оживе погашена огњишта и напуштена села, да нам се напуне школе и да нам се рађају деца. И да у овом времену страшног убрзања кад све мање јесмо а све више нисмо оно што смо били у доба постања, колико је могуће, будемо и останемо деца у Христу и Христова деца, „мудри као змије а безазлени као голубови“.

Јер као и онда, у времену Јефимијином и Миличином, и данас, како рече песник Милан Ракић „још овај народ као некад грца“ у својој геополитичкој распетости, ослабљен, раздробљен и распамећен од медијског галопса антихристових јахача апокалипсе, од глобализма, партократије, апатије, демократије и сличних речи чијим смо значењима бомбардовани са свих страна.

И као онда, и данас упиремо очи ка нашим светињама, ка Русији, Православљу, Светосављу и светитељима, ка манастирима и светим великомученицима и мученицима, молећи их да нам се нађу у помоћи, ма где да су. И као вечити рефрен и данас засветле речи умне везиље Јефимије из „Похвале Светом кнезу Лазару“: „*Сабери збор*

својих сабеседника светих мученика, и са свима се помолити прославитељу ти Богу. Известити Георгија, покренити Димитрија, убедити Теодоре, узми Меркурија и Проконија и четрдесет севастијских мученика не остави...“

Јер мучеништво за Христа венац је славе мученика и њихова жртва пут је ка спасењу народа. А тај ореол мучеништва непрекидно светли у нашој историји, од косовских мученика до ђакона Авакума, од Јасеновца и Пребиловаца до светог Вукашина из Клепаца, свете Јаглике из Пиве и светих Пивских новомученика које је ове године Свети Архијерејски сабор СПЦ канонизовао и чији се празник слави 12. односно 28. јула по новом календару. Много је невиних жртава, знаних и незнаних, узидано у Ћеле кулу нашег памћења. Има ли, међу њима, ичега стравичнијег и безбожнијег од жртава убијене деце, као што је то овде учинила немачка СС дивизија Принц Еуген, побивши преко 1200 становника ових крајева, од чега је било преко 500 малишана? Највише страдалих било је у месту Дола, у једном дану, 7. јуна, 1943. године извршен је прави геноцид о коме се мало зна тамо одакле ја долазим. Према објављеним сведочењима тада је за минут побијено 520 људи и стрељано преко 100 деце. Ми данас говоримо о њима као бројевима жртава а у сваком од њих остао је пресечен животни дах када су њихове душе одлетеле у наручје светаца са фресака Пивског манастира, које су и саме занемеле од ужаса.

А иста та дивизија фолксдојчера „Принц Еуген“ је, заједно са бугарским окупаторима, на Копаонику, у планинском селу Крива Река, одакле потичу и моји преци, у једној страшној одмазди 12. новембра 1942. године поубијала све становништво тог села, људе, жене, старце и децу коју су уплакану бацали у запаљене куће, па су чак минирали и запалили стару сеоску цркву Петра и Павла, у коју су затворили људе са светитељима

на фрескама. А на десет метара од цркве, у школском дворишту, поболи су четири соје на којима су пекли живе људе. Нека се и то чује данас и овде да би чули и они који целате проглашавају за жртве а жртве за целате.

Убијање деце је најдаље могуће удаљавање од Бога. Децу и данас убијају, само на друге начине, другачије се зову савремене дивизије за убијање дечијих живота. Чине то и родитељи често, свесно и несвесно, абортусима који, према статистикама, у току једне године само Србију лише становника величине једног Краљева. Крсно страдање Господа нашег Исуса Христа стоји на почетку свих страдања и оно је капија кроз коју су прошле душе свих невиних жртава и мученика свих времена, зато се помолимо њиховим сенима да нас огреховљене, непокајане и натоварене бременим земаљског живота усмере ка путу спасења и очишћења.

Помолимо се Пресветој Богородици да нас оснажи у тој духовној борби, да се данас на Празник њеног Успења и ми мало успнемо уз лествицу ка небу, да поверујемо у чудо рођења, преображења, успења и васкрсења, и да осетимо радост обожења као крајњег смисла нашег земаљског живота.

Помолимо се и за нашу децу да одоле свим искушењима савременог доба и цивилизације чипа и да у ери интернета сачувају душу у вери православној јер су многе опасности пред њима.

И са великим удивљењем поклонимо се овом светом храму, грађевини од светлосне грађе која је као Нојева арка изронила из Пивског потопа, и пловиће до Страшнога суда са свим Божјим створењима у њеној близини и са душама свих жртава и мученика, знаних и незнаних, и душама невине деце које су кроз врата Успења Пресвете Богородице отишле у царство небеско,

да тамо у неким рајским Долима нађу свој мир и наставе игру са лептирима и бубамарама.

Поклонимо се и оној Пиви које више нема, кућама, гробљима, катунима и ливадама, свему ономе што заувек почива испод огромне водене површине, зајезерено у тишину из које допиру звуци са овог и оног света.

Дозволите ми да на крају свог обраћања, честитам свима данашњи велики празник и Славу, и да овом чудесно лепом земаљском пределу насељеном Пивским племеном које је изнедрило 4 патријарха Српске православне цркве, и легендарног јунака Баја Пивљанина, међу његовим бистроумним људима од гласа и стаса, као знак ударја за велику част која ми је данас указана, принесем још једну своју песму у виду посвете Пиви коју сам видео и Пиви коју нисам могао да видим јер недостаје ми Пивско око.

ПИВСКО ОКО

Пивски предео чаша млека,
Ојагњен пејзаж сред дивљине.
Чујем како протиче река
Испод језерске површине.

Са дна допиру давни звуци,
Чују се косци са ливада,
Епски чобани, митски вуци,
Чувају прасловенска стада.

Путник сам који овде касни.
Одлетео је некуд соко.
Не уmem призор да објасним,
Недостаје ми Пивско око.

ЈАНА АЛЕКСИЋ

ЈУГОСЛОВЕН

Певало ми се тако
Да преломим камен и хлеб
За боље, осуначне дане
Утећи од њега постојаног на земљи
Враћало ме је речима штурим
Граничним

Док нисам становница
Ни моје очи, ни коса, ни душа
Били смо у јединству звезде и снопља
Одакле сам

Утећи од њега у једној земљи
Пуној блага и надолазеће празнине
Милости и грча
Иста прошлост испред нас
У раскораку година, епоха
Пуцање везе
Све задршке на мој рачун

Благодат затећи га у тој земљи
Отуђеној за моје пола живота
Једно име, многе ћутње
Прво име, друге љубави
Исто име, различита деца
Облици, игре
И све се исправља и савија
Покорава олуји

Утећи од тебе, земљо његова,
Он одабра да векује у те
Са лепотама твојим
У сумрак, генерацијски силазак
Кад променисмо дан за ноћ

Омча око врата
Погрешан корак
Братске руке преко реке
Загрљај Другова/Другога
У воду без мора

Шапат избачен из зглоба
Све моје са њим
Који носталгију исповеда
На исцепаном израђаваном језику:
Сви су људи тамо добри

Утећи од региона од трауме
Од слома што бежећи
Грубо одгурнути понуде
Изнава се враћах у једну те исту основу
Тврди корен сваког пера
Полетела, лете тела, ла, ла

Признати да крива због лапсуса
У срцу у историји у истини
Која ћутана на његовом наречју
Не ухватити се за глас
Наглас за живот
Доследно и дугорочно

Ту обећану прошлост не успех да
Подржим својим бекством

Другим повратком
Само малено губаво сада
Вечно почива на њеним крилима
Окривљеним, строваљеним
Што није било ни моје око
Ни коса ни сестра

Пустити га да се уграничи
Да прекорачи сваки трзај слова
Да се заметне, настани, укорени
У мом делу црнице
Неоплакане,
Податне

Према свим утишаним говорима
На заједничком језику
Па да ме презре
Одвраћену, преобраћену
Јер не утекох
Тој љубави у њему
На свакој његовој песми

ФЛОРА И ФАУНА

*„Зато што ту нема правила. Брод прође, мало
усталаса / и мало запљусне онда нестане“*

Ен Карсон, Лепота мужа

Тело је преображени додир.
Никад исто, мирно.

Јун за шљивице по врату.
Истраживачи књижевне цунгле

остављају мастиљаве забелешке
о ненамиреној пожуди
за надалеко чувеном чаробницом.
Она свако распомамљено срце
умирује тачним стихом.

Ритуални опход по кружници године,
разјарено сунце на потиљку.
Скрасити се у Обероновом дрвету.

Номо creator кида сочно љубавно месо.
Узнемирава трепераво песничко растиње.
Од тела прави мит.

Док пантерка ловачки прекаљено,
иза мрака вреба плен изгубљене песникиње,
Подмићује је ћутањем,
светом иницијацијом,
брод се већ отисну с древном песмом.

Ивањдански сан проказује пустолове.
Увек радознале, распричане.

Звер, међутим, остаде да се облизује,
празних шапа и погледа,
пред новим циклусом тачне тишине.

ОПСЕДАТИ ВЕДРИНУ

Т. М.

„Ведрина је у теби,“ написао си ми.
А сâм си ме учио како да је опседам:

као прозрaчну, дишућу кулу,
као обезбеђене зидине сопства.

Ведру реч изговарам,
не симбол, не иронију,
већ име што значи,
без маглина, без сенки,
чисту боју, прву светлост,
стварнију од опсадника и опседнутог,
учитеља и ученика.
Ту, у далеким близинама, у нама.
Њоме истрајавамо у камену.

„Послушај,“ рекао си ми,
„Време се топи и испарава
у мудрости наших тренутака,
у милости недокучивог света
и драгоценостима појућег срца.
Њима тајна места учинисмо видљивим.“

Зацело, о Љубави је твој наук,
у сваком даху, гласу, слову,
на кожи нашег постојања.
Јер, изнова претварамо Реч у то зрно
које се не саопштава.
И, упркос себи, непевљиво га увећавамо,
умножавамо, Песмом.

Благи учитељу,
у бремену замраченог света
и обиљу изморених стихова
то зрнце бих да нађем,
собом га опседнем и приложим
за трајну поему ведрине.

ДРАГОСЛАВ ЂОРЂЕВИЋ

СТАБЛО СРЕЋЕ

Већ годинама знам да
Настајемо заједно. Да
градимо кућу. Топлу благу
несаницу. Да градимо
Време као грађевину од
Сунца. Пољубаца. Неба. Од
загрљаја мисли. Или оштра
сукоба два мача. Два
духа. Две душе што граде.
Љубав. Породицу мисли.
Заједницу бића што се воле. (Ја, ти, деца)
Раширених руку у Једно
Тело. Једно стабло среће. А
Ипак од 4 самоће
састављено.
Јер понекад поново
настајемо. Ти и ја. Два
пламена љубави. Две топле
руке што се буде у страсти.
А гасе се у сну. Младост
наших сенки поново. Засјаји
у нашим уморним телима.

БЕРБА ПЛОДОВА

Срећа је жар. Пролеће
осмеха. Пепо је наш
живот. Сумње је обала ка
којој стално пливамо. Нада
је асур. Небо. Над нама
што се лагано гаси. Сав
живот је тихо брање
плодова. У зрелом лету што
се гаси. Јесен нам стиже
лагано у госте. Све што
смо убрали неумитно трули.
Презрева. Само је пролеће
душе. Нешто трајно. Тајно
као мир кад задрхти у
далеким шумама.

СТЕФАН ЂОРЂЕВИЋ

КАМЕН

Кад наиђеш на камен
не бацај га узалуд.
Можда ти постане драг.
Просипао сам бисере,
топио злато.
Остали су ми ланци.
Када сам
престао бити пас,
ни њих нисам бацио.
Сачувао сам их
да бих себе могао да окујем
за исти онај камен
који ми је временом
постао драг.

ЧУВАЈ СЕ

Окован горчином
бунило се све у мени.
Човек је отрован
надањем и страхом,
новим познанствима
равнодушно упознаје себе!
Чувај се,
времена, сусрета, загрљаја.
Тугуј срце,
нечујно се стиди,
чекајући твоју издају
волим последњи пут.

ГОРДАНА ВЛАЈИЋ

БУЂЕЊЕ

Пече ли те вечерас снег?
Низ кровове града хуји ли ветар?
Нељубавни смо ти и ја збег,
твоја је душа моје туге плетар.
Тама ту и тамо.
Тмаст од тмине.
Под креветом ноћ,
склупчана.
Траке мрака дуж стомака.
Невидело под прозор село.
Из зјапи-зида
зинула мрклина.
Из усне дупље неста маслачак,
из ноздрва, влас с твојих груди.
Хрпа чежње, наде ни трачак.
Отворено око, ништа ми не буди.

Просу се освит.
Озарује зора.
Пупи радост
опростом орошена.
Зарудела румен срама девојачког.
Нагиздани дани невестице,
мирис шире влажне брадавице.
Мојим си јој вином
угризе начинио.

Мојим вином,
Бог те не убио.

ЧЕКАЊЕ

Све је прошло у чекању.
У чекању да сване
У чекању да дође
У чекању да прође
У чекању јутра
У чекању...
Све је прошло у чекању.
У чекању конобара,
У чекању поштара,
У чекању лекара,
У чекању стрвинара,
У чекању...
Сачекај.
Проћи ће.

ПРЕДРАГ М. ЈАШОВИЋ

БРАЋАЊЕ ЧОВЕКУ

Nikola Strajnic: **The Philosophical Meditations of a Serbian poet** – *confessions of an angel*

Никола Страјнић (1945), универзитетски професор, књижевни и ликовни критичар, песник и есејиста, са објављене 33 књиге у земљи и иностранству, данас представља једног од најзначајнијих актуелних књижевних херменеутичара и песника на штокавском говорном подручју. Он је својим организаторским и стваралачким пегалаштвом већ одавно заслужио да његово дело у оквиру једног округлог стола, буде аспекатски сагледано како би се његово дело дефинисало у пуноћи жанровске разноврсности и дискурзивних облика којима је, пре свега, афирмисао уметнички лепо. Откривање полифонијског многозначења његовог дела једним научно-културним захватом сигурно би било благородно, како за оне који припадају Странићевој актуелности, тако и за оне који ће тек баштинити резултате његовог оствареног дела.

Овај наш запис је посвећен књизи *Исповест анђела* (2014) која је преведена и објављена ове године у Сједињеним Америчким Државама под насловом **The Philosophical Meditations of a Serbian Poet – Confessions of an Angel**. Књигу је објавила америчка издавачка кућа *Frontiers of Scholarly Research book* чија је издавачка политика издавање краћих монографија и програмских

есеја. Наравно, према захтевима издавача ова књига, схваћена као филозофски спис Николе Страјнића, што суштински и јесте, морала је задовољити методолошку апаратуру монографије. У том смислу преведена књига није просто понављање српског издања *Исповести анђела*, јер књига у српском издању има четири поглавља, а у америчком једанаест.

Књига није нимало једноставне структуре. Део књиге *Bundles of Questions* (*Свежњићи питања*) је писан у форми питања (form of questions). Постоје три *свежњића* (*Bundles*): *Questions about Question* (*Питања о питању*), *Questions about Homeland* (*Питања о завичају*), *Questions about Death* (*Питања о смрти*). Сваки *свежњић* се структурира са девет *свежњића*, колико има питања у првом, почетном *свежњићу*. Тако је садржина осталих осам *свежњића* практично мисаона разрада почетног, првог, да кажемо „уводног“ *свежњића*. Трећи *свежњић* питања – *Questions about Death*, номинално одступа од ових готово метричких правила, јер има осам питања. Међутим, на синтаксичком плану можемо приметити да су у структури једног питања садржана два питања. На семантичком плану, „уводни *свежњић*“ питања је заокружен, тако се сваки наредни *свежњић* надовезује на претходни и структурира наредни.

Надовезивање сваког наредног *свежњића* на претходни, чиме се остварује једна заокружена, мишљена структура, скоро као у случају сонетног венца, остварује се на два начина: а) на синтаксичко-семантичком плану и б) на семантичком плану понављањем последње речи последњег питања у првом питању наредног *свежњића*.

Везивање структуралних елемената текста у првом случају је диктирано већ самом суштином питања, где се после сваког питања, природно, очекује одговор, с том разликом што у овим *свежњићима*, као одговор

долази ново питање. Као питање свих питања и одговор на сва питања истиче се питање на самом почетку књиге: „Шта је питање: питање или одговор?“ (*What is question: a question or an answer?*). Дакле, у погледу структуре нема разлике између превода и оригинала.

У другом случају, који се тиче семантичког плана, везивање структуралних елемента омогућено је понављањем неке од носећих речи последњег питања у првом питању наредног свежњића. На пример у свежњићу питања *Питања о завичају* (*Questions about Homeland*) у последњем питању првог свежњића налазимо *бити биће* (*to be a being*) као носеће речи у другом свежњићу првог питања:

I свежњић

Бити код куће не значи ли: бити у своме бићу?

Бити Биће.

To be at home, does it not mean: to be at one's being? To be a being?

II свежњић

Ако бити у завичају значи бити биће, може ли се рећи да се бити биће може само на одређеном месту?

If to be in homeland means to be a being, could one say how one can be a being only in one single place?

Или, трећи према четвртом:

III свежњић

Ако је тако, можда то љушкање, тај чамац и ветар чине кућу бића?

If it is so, perhaps this bobbing, this boat, and this breeze are the home of the being?

IV свежњић

Каже ли се да љушкање, чамац и ветар чине кућу бића, може ли се то рећи и за нешто друго, као што је храм, звоњава, веровање, или од тога различите ствари?

If one says how bobbing, boat and breeze are the home of the being, could one say the same for some other things as well, for a temple, tolling of a bell, faith, or for other and different things?

Исти. Можемо слободно рећи принцип структурирања свежњића наредних питања налазимо и у *Питањима о смрти (Questions about Death)*, рецимо последње питање трећег свежњића према првом питању четвртог свежњића:

III свежњић

Или, можда много одлучније питање од тога: није ли мишљење мишљење баш због тога, и једино због тога, што смрт мисли?

Perhaps more crucial is another question: is thinking not thinking precisely because, and only because it thinks death?

IV свежњић

Може ли се рећи да је смрт предмет који је мишљењу априоран и поред кога оно, у суштини, и нема других правих предмета који су га достојни?

Could it be said that death is an object which is a priori to thought, and beside which there are no real other objects, worthy of it?

Или, рецимо, крај VII у односу на почетак VIII свежњића:

VII *свежњић*

А та светлост, није ли, опет, она анђеоска светлост?

And this light, is not again the angelic light?

VIII *свежњић*

Смрт – светлост?

Death – light?

Речи из приказаних примера представљају семантичке, структуралне беоцуге који ову стваралачку мисаону творевину држе на окупу као јединство мишљеног и записаног. Оваквом структуром, не само да се доказује њена кохерентност и структурално-деструктурирајућа повезаност свих елемената и структура унутар свих *Bundles of Questions* (*Свежњићи питања*), већ се упућује и на феноменалност самог стваралачког поступка, који не мора уопште да буде унапред смишљен, али је свакако стваралачки мишљен, свесно или несвесно од мање је важности. Од значаја је да структура није измењена у односу на различите структуре језика. Само дело у преводу није ништа изгубило од значаја на структуралном фону док се на семантичком фону примећују извесне различитости, које су више у сагласју сличног, но у размимоилажењу различитог.

На пример, не ретко се *непрестаност* преводи са *constancy* и кад је у реченици у функцији именице и кад је у функцији придева:

*Није ли питање утемељено у оној **непрестаности** с које се увек, без обзира на резултате који из тога произилазе, смењује дани и ноћи, пролећа и зиме...?*

*Is not question grounded in that **constancy** with which days and nights, springs and winters alternate, disregarding the results of their own motion?*

Или:

*Јесмо ли одговорили на питање о утемељености питања у **непрестаности кретања** свега које ни са чим не рачуна, па ни са самим собом?*

*Have we answered how the question is grounded within the **constant motion** of everything that disregards everything, including itself?*

Иако, у основи, овде није реч о погрешном преводу, налазимо да је *непрестаност*, (*constancy* или *constant*) далеко боље превести речју (*continuously* или *continuous*), јер непрекидност означава резултат једног процеса, који може бити константан, али и не мора уколико буде прекинут.

Наилазимо и на ситуацију кад је, чини нам се, превод прецизнији од оригинала, на пример у IV свежњићу налазимо да је ветар преведен са ветрић (*breeze*): *Каже ли се да љушкање, чамац и **ветар** чине кућу бића, може ли се то рећи и за нешто друго, као што је храм, звоњава, веровање, или од тога различите ствари?*

*If one says how bobbing, boat and **breeze** are the home of the being, could one say the same for some other things as well, for a temple, tolling of a bell, faith, or for other and different things?*

Сматрамо да је овде, превод чак прецизнији од оригинала јер је ветрић (*breeze*) у непосредној семантичкој спрези са љушкањем (*bobbing*), док ветар, семантички, у односу на појавну представу у свести субјекта који прима текст, то није, јер он нешто љуља, а тек *ветрић љушка*.

Тек у овим чињеницама налазимо потврду да свако превођење представља *херменеутику* како је истицао још Ханс Роберт Гадамер. Наведени примери доказују, између осталог, да једно велико књижевно уметничко дело не престаје да буде пошто је написано на матерњем

језику писца, већ, напротив, он тек бива (или се збива), неки би рекли збуде, кад почне да се преводи. Тек тада дело почиње да се догађа, да живи свој прави живот и да се остварује.

Прва структура књиге *Bundles of Questions* (*Свежњићи питања*) састављена из три структурална дела садржи 227 питања (I/68, II/61, III/100). Цела садржина, не само структуре *Bundles of Questions*, која се састоји из три дела, већ и структуре *confessions* (исповести) другог дела књиге, који се такође садржи из три дела, практично је развијена из почетног питања: *What is question: a question or an answer?* (Шта је питање: питање или одговор?). То је есенцијално питање, свих питања, рекли бисмо не само у овој књизи, већ у људском уму уопште. Шта је питање, увод у одговор, или крајност исцрпности сваког одговора којем тежи људски ум.

Да би се избегле евентуалне таутолошке релације које су углавном сведене на кондиционалне моделе различитих могућности које имају исто извориште у питању људског ума и исто увириште у мишљењу и разумевању људског ума, Страјнић је другим делом књиге *confessions* (исповести) покушао да поведе читаоца, човека уопште, на излет изван њега самог. Нису то некакве астралне пројекције настале у езотеричној понесености песника собом самим, већ је то покушај размишљања о човеку изван човека, изван његове ограничености материјом. То је мишљење о човеку као светлосном, ваздушастом бићу, са самом његовом суштином, душом која је много реалнија од његове привидне материјалне пролазне реалности. Зато је садржина ове књиге питка, прозачна и блиска. Њоме аутор не тежи да поучи, саопшти какву поруку, већ је ту подсећања ради на нас кад су нам очи у заборављеном искону биле *изван сваког зла*.

Да би такву садржину саопштио чистим и јасним језиком (pure and clear language), Страјнић је морао пронаћи погодан дискурс за то. У овом свету, где је језик умрљан, измешан и искомпликован све до непрепознавања, а језик је оно што есенцијално човека чини човеком, јер му је све у језику, Страјнић је морао понудити неки други чист, препознатљиви и разумљиви дискурс, а има ли чистијег ближег и блажег дискурса од језика анђела. Оног тренутка кад се Страјнићу „отворио“ овакав дискурс, он је отварајући хоризонт очекивања, истовремено стваралачки, макар у свој свести, трансцендентирао из сваког језички обележеног дискурса који смо до тада знали. Све остало је ствар талента, а Страјнић је, као што је познато, изврстан стилиста, а тема о којој пише – човек и смрт, или управо, човек и живот, велика је сама по себи. Све то је омогућило да се ова Страјнићева књига афирмише, као уметнички, као есејистички и есејистичко-филозофски дискурс, да освоји народе и језике, држава па и континенте и буде у Америци и објављена као *philosophical meditations*.

Кренувши као песник, као филозоф и књижевни херменеутичар од питања питањима, дакле, боравећи све време у језику, Страјнић и види да смо у својој свести утемељени у језику којим мислимо, којим језик мислимо и којим нас језик сам мисли. Зато смо у језику, „ми сами увек смо они који свеједнако добијају и губе“ (*are we not ourselves the ones who always simultaneously gain and loose?*). Релативизацију победе и пораза потврђивањем њихове неминовностије могуће избећи ако се „човек врати завичају: своме бићу“ (*Man to return to his origin: his being*). Повратак бићу, Страјнић веже за повратак завичају, јер „бити у завичају значи бити биће“ (*to be in homeland means to be a being*). „Одређено место“ (*specific place*) као што је завичај (homeland), према аутору, може

бити одређено тек у односу на рођење, живот и смрт где Страјнић формира питање од круцијалног значаја за развој садржине наредних поглавља: „Рођење, живот и смрт – можда су то само три лица исте ствари, која нема ни почетка, ни средине, ни краја?“ (*Birth, life and death – perhaps these are only the faces of a single thing that has no beginning, middle, or an end?*). Према томе, почетно питање о питању је питање о смислу рађања, живота и смрти.

„Како је могуће да се смрт мисли?“ (*How is it possible to think death?*), питање једноје до данас кроз историју цивилизације често постављано (Љубомир Тадић, *Загонетка смрти*, 2003). Аутор се креће у кругу питања да ли мислити о смрти значи да мисао припада мишљеноме. Другим речима, да ли мишљење о смрти представља искуство умирања. Одговор о искуству смрти, аутор тражи у књижевној и песничкој традицији/ традицији мишљеног језиком: „можда нам о томе могу нешто више рећи песници: Орфеј, Хомер, Вергилије. Или у новије време Рембо, Лотреамон, Тракл или Рилке; или мислиоци као што су Емпедокле и Хераклит, филозоф Епикур, па много касније Кјеркегор или Хајдегер?

Можда могу? Можда, пре свега, они који су смрт својим бићем дотакли и искусили? Можда, највише, Орфеј?

Али како да нам то саопшти, кад нам од њега није сачувано ништа?

Или је већ то сазнање да је жив био у царству смрти, и вратио се, сасвим довољно?“

(Perhaps one could turn to poets: Orpheus, Homer, Vergil, or in modern times to Rimbaud, Lautréamont, Trakl, and Rilke; or to thinkers such as Empedocles and Heraclitus, philosopher Epicurus, and much later to Kierkegaard or Heidegger?

Perhaps they can? Perhaps, ad most of all, those who have touched death with their very beings and experienced it? Perhaps, then, the first one is Orpheus?

But how can he tell us anything when nothing is preserved from him?

Is the very knowledge that he was alive in the kingdom of death, and has returned, already enough?

Значајно је да своју запитаност закључује питањем: „Јер, није ли доста да један искуси за све?“ (*Is it not enough that one experiences it for everyone?*). Иако се нигде, као врхунско искуство смрти не спомиње Исус Христ, сматрамо да је ово питање дубоко хришћански инструирано и јасно показује Страјнићево духовно религијско утемељење. То налазимо и у чињеници да аутор *једног* није именовао, он може, у тексту, у односу на претходно питање, лако бити Орфеј, али може бити и неко други, а само је један могао и јесте страдао у име свих, зарад спасења свих – Исус Христ.

Хришћанско утемељење Страјнићеве духовности доказује и наредно питање: „Или, ипак сваки појединац, увек, испонова, мора, оно најбитније, да проживи?“ (*Or does every individual have to relive what is essential anew?*). Ту је садржано и питање о страдању, али и питање о доживљају бога. Морамо ли ми заиста, свако од нас, да поново проживљава и сазнаје оно што је давно иживљено и што је давно сазнато. Мора! Једино тако може да се потврди живот појединца, појединаца у колективу и животност колектива. Све што је рођено, мора да живи и да мисли смрт.

Као некад Парменид, песник-филозоф који је у поеми *Природа* проговорио кроз уста богиње по први пут изнео тезу о једном целом без празнине, као врхунском сазнању мишљеног, тако је Страјнић морао „изаћи“, можда је прецизније рећи – трансцендирати из људског у

анђеоски дискурс. Морао се очистити од свега људски ограничавајућег, како би слободно могао проговорити о смрти, односно, можда једином правом животу, у сваком случају јединој човековој извесности у материјалном животу. Зато је *бити смрти* и пронашао код Парменида:

„Није ли тако омогућено Пармениду да каже да је исто мислити и бити, *τόγάραυτόνοεῖνέστιν τε καί εἶναι*, па макар се ово *бити*, *έστιν*, односи на бити смрти?“ (*Did this alone not enable Parmenides to say how it is the same to think and to be, τόγάραυτόνοεῖνέστιν τε καί εἶναι, even if this to be, έστιν, relates to the being of death?*).

Као што видимо, Страјнић као и Парменид *мислити и бити* (*to think and to be*) узима као константу на којој је фундиран закључак да је пут, наниже или навише један те исти, јер суштина пута, кретање, манифестационо није поремећена, шта више подржана је, јер нема пута и путовања без кретања, лево или десно, навише или наниже, напред или назад, све једно је. Зато, рецимо, Страјнић Парменидово мислити и бити, не изједначава са Декартовим *мислити и постојати* (*cogito ergo sum*), јер Декартов став није крајње исходиште које се садржи у закључку мишљења, као код Парменида, већ је методолошко утемељење његовог мишљења.

Иако шире не елаборира, у свом мишљењу бића питањима о питању превазилажења смрти Страјнић полази од пресократоваца, дакле ослања се на традицију класичне филозофије. Он сматра да је свима њима, па и познијим филозофима Парменид утемељивач, полазиште: „Шта је *τότίηνεῖναι*, то што бејаше бити, није ли питао још стари Елејац Парменид и нису ли и сви који су и пре и после њега питали о чему, питали о томе¹? И, није ли то питање свих питања и одговор свих одговора? (*What*

¹ Подвукао П.Ј.

is τὸ τί ἦν εἶναι , the what it was to be, - was not the question posed by the ancient Parmenides of Elea, and did not all those who came before and after posed the same one²? And this not the question of all the questions, and answer of all the answers?).

Кјеркегоровске наносе у Страјнићевом мишљењу вуку корене, чини се из Хераклитових супротстављености, које су у Кјеркергору добиле одговор кроз могућност разрешења дилеме.

Страјнић је велики поштовалац дела Мартина Хајдегера. Готово у целини свог стваралачког поступка и филозофског мишљења он баштини Хајдегерову мисао о језику, бићу, науци, техници и уметности. Иако проблем бића постулира из Парменида, које је, као метафизичко питање, отворено тек са Платоном и Аристотелом, Хајдегер бивствујуће развија у својим метафизичком опсервацијама где ће, критиком готово сви претходника филозофа, увести низ појмова као што су битак, ту-бивствујуће и низ других.

Страјнићево питање: „Је ли могућ свет у коме се чедо науке – техника отргнуло човеку са ланца и прождире га као каква неман, Сфинга? (*Is this possible in a word in which the child of science – technology, has broken loose from its chains and is devouring humankind as some sort of a monster, a Sphinx?*), није ништа друго до Хајдегерово учење о техницизирању света, на које ће рецимо, илустрације ради, и Лисијен Голдман указати преко реификације човека и његовог отуђења, где човек одступа од свих цивилизацијских тековина (религије, уметности, етике) које чине његову суштину, јер „индустрија преузима науку“, како истиче Хајдегер. Једном измештена наука из научних центара, универзитета и института,

² Подвукао П.Ј.

неминовно се отрже и од човека и почиње да служи материји, заради: производњи и потрошњи, што се и десило у овом неолибералном потрошачком друштву. Парадоксално, али се догодило да је наука служећи настанку новог друштва, престала да служи човеку.

Зато, да би схватио своју природу, суштину рађања, живота и умирања, Страјнић је морао изаћи из сопственог бића и из сопственог језика, како би проговорио чистим језиком, материјом неоптерећеним речима о човеку самом, који је својом суштином светлосног бића и сам анђеос, само је заборавио своје порекло и једноставност свог пра-завичајног језика. Није нимало случајно што су амерички издавачи препознали ову књигу као значајну и упустили се у подухват њеног објављивања. Ово је једна од ретких књига која не говори ни о чему другом до о човеку самом постављањем питања о њему самом. Ова књига нас враћа готово н сам почетак, тренутак кад је човек дорастао снази свог питања. Ово је једна од оних књига која нас враћа извору, пре свих заблуда, неспоразума, стицања богатства и крвавих ратова. Зато, ово, рецимо, не може бити антиратна књига, јер говори о човеку пре настанка свих ратова и завада. Страјнићева књига нас враћа човеку, без усиљене дидактике, тешко разумљивих флоскула о суштини, или контраверзних апологетика и теолошких доктрина. Страјнић само пита, *шта смо, ко смо и зашто јесмо то што смо* и, тек онако успут, подсећа нас *да смо људи* и да смо давно, истовремено све битке изгубили и победили, те нам је остало само да живимо и уживамо у светлосној лепоти наших језикагде се потврђујемо целином нашег људског бића тек онда кад се одрекнемо људске љуштуре и вратимо у искон своје анђеоске светлосне природе.

МАРИЈА ШЉУКИЋ

БЕОГРАД У ОЧИМА
СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР ЈАНКОВИЋ

Светлана Велмар Јанковић у *Прозрацима* и *Прозрацима 2* наративно обликује своја сећања на детињство и најранију младост, пратећи временску линију пре, за време и после Другог светског рата. У аутобиографској прози приповеда лично животно искуство надограђујући га документарним материјалом, користећи *Мемоаре* Винстона Черчила, као и новине и часописе, који су настали у датом периоду, као поуздане сведоке доба о коме приповеда, уз помоћ којих верно дочарава дух епохе.

На почетку *Прозрака* објашњавајући појам „прозрак“ и приповедно обликујући своја сећања наводи: „У настојању да уђем у времена сопствене прошлости која ми, понекад, изгледају удаљенија од времена друге владе Кнеза Михаила, опет ми је од помоћи реч прозрак: извесни прозрци израњају из тог нагомиланог времена, тмастог и тамног, па лебде над гомилом протеклих година, колико осветљени сећањима толико их и обликујући, у исти мах. Ови прозрци-сећања призивају једни друге, отимају се привлачној снази заборављања и, издвојени, чак хватају свој ред у хронологији догађаја што састављају један живот, у овом случају, мој.“ (Велмар-Јанковић 2015а: 11-12)

Она у *Прозрацима* ствара необичан наратив, јер напоредо прати и укршта две линије приповедања, у

којима се преплићу прича о њеној породици и блиским пријатељима са причом у којој је доминантан историјски лик Београда, који не представља само мизансцен у коме се прва прича одиграва, већ постаје један од равноправних ликова у причи. Историјски лик Београда је обликован на двоструки начин, као светао и таман лик, као надземни и подземни, као пријатељски и наклоњен писцу, али и као град у којем се осећа извесна тескоба и напетост, који показује и своје друго лице.

У првој књизи аутобиографске прозе тематизује наративне равни приповедања о свом животу и породици, као и о Београду одређујући временску окосницу приче. „У овој, првој књизи мојих сећања тумарам по времену од почетка тридесетих година XX века до почетка педесетих - опасном времену и, како би рекао сјајни стилист Слободан Јовановић, следствено томе, нимало досадном. На мени је да то време, увелико измакло, покушам да примакнем свом читаоцу“ (Велмар-Јанковић 2015а: 12)

Писац у приповедању о Београду наизменично прати две временске перспективе, Београд истовремено сагледава очима девојчице, али и приказује његов данашњи изглед објашњавајући догађаје из прошлости, које девојчица није у потпуности могла да схвати због својих година, допуњујући их мислима и коментарима одрасле особе. Временска перспектива је особена и сложена, јер долази до преплитања прошлости и садашњости у наративу. Она у опису Београда напоредо приказује некадашњи његов изглед са тадашњим називима улица и тргова, али и наменом појединих значајних зграда, са називима улица које доминирају данашњим градом, па се трагом њених корака може кренути у виртуелну шетњу пратећи њено кретање кроз Београд. Тачку њеног бивствовања на карти Београда пре Другог светског рата

представљала је зграда на углу улица Крунске и Јована Ристића.

У приповедању посебно место заузима опис шетње улицом њенога детињства са Мадам. „Али у оне дане и године када ме Мадам води, за руку, у парк и из парка код *Мањежа*, ... привид спокојства у Улици Јована Ристића што данас носи име Светозара Марковића готово да је савршен: у сећању ми је улица пуна светлости, двориште Треће мушке пуно ученика, корпе пуне шећерлема, мој корак све дужи и бржи,“ (Велмар-Јанковић 2015а: 22)

Светлана Велмар Јанковић је у приповедању о Београду приказала непрестане, али и неминовне промене његовог историјског лика. Град је пре Другог светског рата у време њеног безбрижног детињства био бео, окупан сунчевим зрацима, са пролазницима, који су шетали његовим улицама и трговима, одмарали се у парковима. Београд тог времена остао је упечатљиво уткан у пишчеве успомене, првенствено по раздраганим дечјим играма у парку Мањеж са другарицама, по шетњама до Калемегдана са Мадам, али и по велелепним фасадама зграда поред којих су пролазиле. „Мора бити да сам већ имала више од четири године, јер се јасно сећам прозирности дана под огромним плаветнилом неба на раскрсници код *Лондона* и светлости над чувеном кафаном истог имена. ... Возимо се трамвајем који носи број 1, ... Јединица је саобраћала Улицом краља Милана на линији Калемегдан – Славија и, гледајући кроз отворен прозор, очекујем да сад, за који тренутак, стигнемо до дворске баште. ... Оно што сам нарочито желела да видим ... две стражарске кућице, уз саму ограду, поред обе зграде Двора: оне у којој је данас Председништво Републике и оне у којој је данас Скупштина града. ... Испред трамваја маршира чета гардиста ... у црвеним

копоранима и сјајним чизмама, са опасаним сабљама. ... гардисти долазе да смене стражу“ (Велмар-Јанковић 2015а: 23-24) Саобраћај је био изузетно развијен у Београду онога времена, поред трамвајског саобраћаја, били су у употреби и фијакери, али и такси возила, црни фордови. У опису тадашњег Београда указано је и на државно уређење некадашње земље, краљевине на челу са краљем као њеним владоцем и постојање Двора као његове резиденције и гардиста као његовог личног обезбеђења.

Она описује да је са Мадам ишла на премијеру позоришне представе Родиног позоришта у Коларчевој задужбини, из чега можемо закључити да је друштвени живот Београда био веома живописан, обележен честим позоришним представама, као и концертима најпознатијих и најреномиранијих филхармонија, попут Берлинске филхармоније. Друштвени живот Београда био је обогаћен биоскопским представама најпознатијих филмских режисера, попут цртаног филма *Снежана и седам патуљака* Волта Дизнија, који је приказиван у биоскопу *Славија* на Славији. Програми за децу били су обликовани као мозаик, односно укључивали су у себе оперу, историјску комедију и балет. „*Родино позориште* даје, у *Народном позоришту*, посебну представу за децу. Први пут ће бити изведена мала опера *Дечија соба* за коју је, по истоименом комаду Десанке Максимовић, музику компоновао Миленко Живковић. ... Оперу, уз то, треба да претходи историјска комедија *Три мале сестре и велики везир* ... Великог везира Мехмед-пашу Соколовића играће чувени глумац Миливоје Живановић. Између комедије и опере, ... предвиђен је кратак балет *Најмодернији шешир*.“ (Велмар-Јанковић 2015а: 98) Она је осликовала културни живот и дух онога времена приближавајући га данашњим читаоцима.

Своје безбрижно детињство провела је у упознавању Београда и сагледавању његове блиставе лепоте, у упознавању биоскопа и позоришта, која су јој пружала опште образовање, а сачињавали су културни живот Београда.

Друштвени живот Београда уобличавали су и допуњавали штампани медији попут *Политике*, *Времена* и *Правде*, који су јој послужили приликом реконструкције епохе о којој је писала. Поред новина за одрасле читаоце, упоредо су постојали и часописи за децу, односно *Микијев забавник* и *Мика Миш*, који су младе читаоце уводили у свет стрипа и Дизнијевих јунака. Светлана Велмар Јанковић је била радознано дете, па је рано научила да чита и закорачила у свет Дизнијевих цртаних јунака.

Велики пријатељ њеног детињства и одрастања био је радио-апарат са тајанственим зеленим оком и светлећом скалом, уз помоћ које је „путовала Европом“ и упознавала многе метрополе, попут Београда, као што су Лондон, Париз, Рим, Берлин, Москва, Букурешт, и сазнавала о страхотама рата у Пољској и таму која се надвијала над Европом.

Београд је био метропола у којој су се градиле многе значајне грађевине, које и данас улепшавају његов изглед, па је наведен историјски податак да се у то време градила Црква Светог Марка на Ташмајдану. Вашари су се најчешће организовали поред цркава са рингишпилом као пратећим садржајем за разоноду деце. „Прво су ме водиле на вашар код Цркве Светог Марка у изградњи, где сам се возила на свим вртешкама осим на оној највећој, са столицама што лете високо, окачене о гвоздене ланце, а после у посластичарницу *Мендрагић*, на колаче и сладолед. Та посластичарница је била одмах до деликатесне радње *Павловић*, на углу Добрињске -

сада је то Андрићев венац - и Краља Милана, данас је *Салон намештаја* заузео простор обе радње,“ (Велмар-Јанковић 2015а: 26)

Светлана Велмар Јанковић је сликовито описала прослављање Бадње вечери и Божића уз велику окићену јелку у свом породичном дому (1940). „Кад призивам ту зиму пуну белине, излази ми, пред унутарње очи, један сачуван приказ: вече је и мраз. Опет смо заједно само Мадам и ја. Малочас смо изашле из нове робне куће *Акра*, на углу Пашићеве улице и Теразија, одмах до хотела *Касина* ... Тако Мадам и ја прелазимо део Теразија и стајемо поред водоскока у којем, због хладноће, вода не скаче, али је зато округли базен водоскока украшен разнобојним сијалицама. ... Окићени су сијалицама и хотели *Москва* и *Касина*, као и нови облакодер *Албанија*, који је завршен пре непуних месец дана. „То је сад највиша грађевина у Београду“, каже Мадам, а ја гледам разнобојне лампионе на трамвајима што пролазе Теразијама, ... Све блешти, свет је ужурбан, сви носе пакетиће и као да ником не смета мраз.“ (Велмар-Јанковић 2015а: 65-66)

Писац нам илустративно приказује своју патријархалну грађанску породицу, у којој је била заштићена и која је велики значај придавала поштовању обичаја прослављања Божића, Богојављања и славе. Необичан је догађај, који се збио на Богојављење 1940. године, коме је и сама присуствовала на Великом шеталишту на Калемегдану: „Окрнуле смо се и угледале како, из тмурног и облачног неба, пробија један једини зрак сунца и пада на реку. Вероватно да је, претпоставиле смо касније, зрак био пао баш на ледени крст и осветлио га у тренутку освећивања. Тај блесак сунца изазвао је, и на Шеталишту, и у околним улицама, прасак узбуђења.

„Добар знак,“ чули су се гласови. „Светлост са неба! Нећемо ратовати!“

У години 1940. та уздања су се, кад је била у питању балканска Краљевина Југославија, унеколико и обистинила, али је, чим је зима почела да слаби, европска ноћ узела маха.

Узвици наде и на Калемегдану и у подножју те тврђаве сукоба, истопили су се и нестали као и гомиле снега на београдским улицама, као и сви лањски снегови, уосталом.“ (Велмар-Јанковић 2015а: 68-69)

Светлана Велмар Јанковић је сагледавала Београд свога детињства из перспективе девојчице као импозантан и величанствен град окупан светлошћу, који је увек у њој будио асоцијације на срећно детињство, када је била заштићена светлосном куглом.

„Већ одавно ми доба мог раног детињства, доба пред Други светски рат, изгледа као кугла од светлости у којој постојим а лебдим, савршено заштићена.

Време што је протекло удаљило ме је од те кугле и однело ме чак у следеће столеће али ипак покушавам да је сагледам. Видим је како, сићушно светлеће тело, плута у вртлогу спољашњих збивања, претежно тамних, што доносе неизвесност и зебњу.“ (Велмар-Јанковић 2015а: 15)

Приповедајући о свом детињству као лајтмотив С. В. Јанковић истиче мотив светлосне кугле, која ју је штитила од утицаја спољашњег света. Обликујући мотив светлосне кугле наводи да је и она подложна променама условљеним протоком времена, па се на њој појављују напрслине, које нам указују на процес пишевог одрастања. Прва напрслина је настала у тренутку када је видела коврцаву девојчицу, која је трчећи за лоптом нестала под точковима трамваја у коме су биле она и Мадам. Друга напрслина настаје када је била на

летовању у Млини, а трећа напрстина се појављује када њеног пријатеља са плаже, Великог рака послуже за опроштајну вечеру на крају летовања. Напрстине на светлосној кугли се претварају у пукотине, у тренутку када писац у улици свога детињства види радове на прављењу ровова за склоништа у случају ваздушне опасности. „Један лист се полако, у спиралама - као да га сад гледам, као да од тог успореног падања није прошло више од шест деценија - спушта у ров, на леђа радника који копа, дубоко доле, у земљи. Жути лист на тамноплавој радничкој блузи остаје заувек у мом памћењу, лист на леђима копача, док напрстине на светлосној кугли постају праве-правцате пукотине.“ (Велмар-Јанковић 2015а: 80-81)

Кончан нестанак светлосне кугле повезаје се са моментом почетка бомбардовања Београда у Другом светском рату, 6. априлом 1941. чиме се на недвосмислен начин показује завршетак безбрижног детињства и почетак другачијег периода у њеном животу и суочавања са новонасталом ситуацијом. „Недељу, 6. април 1941. године, видим тако јасно и из близине као да је у питању јучерашњи дан. ... Из сна ме је избацио тресак, отац ме је зграбио и подигао, потрчао, ... Отац ме је чврсто држао у наручју, велика, јака зграда се заљуљала, малтер је падао по нама, неко је вриснуо, неко викнуо да смо погођени, брзо напоље, ... Затим ми је нешто врело прелетело преко главе, заклапам очи, отац ме грчевито стеже и скаче, ... Окрећем се и одједном видим пламен који се из приземља, из собе на углу, потпуно разроване, спушта ниско, ношен ветром, баш ка споредном улазу у зграду из које смо тата и ја истрчали. ‚Мама!‘, вриштим, ‚Гордана!‘ - али ево и њих две, искрсавају из пламена, гараве и неповређене.“ (Велмар-Јанковић 2015а: 113-114) Почетак бомбардовања Београда у Другом светском

рату представљао је нову етапу у његовој историјској егзистенцији, а самим тим и нову етапу у пишчевом животу, јер промене које се појављују у Београду неминовно имају директан утицај на модификацију живота свих његових становника. У пламену који се као последица бомбардовања Београда ширио престоницом нестали су светлосна кугла, која ју је штитила и творила њено детињство безбрижним, стан у коме је живела са породицом, као и омиљене играчке, па је тако овај огроман пожар антиципирао њено прерано и пребрзо одрастање и улазак у свет одраслих. „Од светлосне кугле више није остао ни прах: распрсла се, изгорела, нестала, заједно са станом у улици Јована Ристића 21, у рушевинама предратног Београда, у крхотинама јучерашњег света.“ (Велмар-Јанковић 2015а: 126) Писац нам сликовито описује приказ нестатка свог стана у току бомбардовања. „Стајемо, за тренутак, на угао улица Јована Ристића и Крунске, сав осветљен што сунцем што пламеном и сав покривен комађем стакла и цигала и, све четворо, посматрамо како из готово свих прозора на згради у којој нам је био дом, куља ватра као из неке циновске, избушене пећи.“ (Велмар-Јанковић 2015а: 115)

Историјски лик Београда током времена ратних дејстава и окупације доживео је преображај, јер од светлог постаје таман. Пожар који је захватио град за собом оставља само гараж и пепео, који је на свом путу све прекрио и све постаје сиво и суморно, како улице, зграде и тргови, тако и људи који у њима живе, који спашавају своје животе и оно мало ствари што им је преостало после бомбардовања и пожара. Упечатљиво је дочарана слика, која је остала у њеном, али и у сећању свих тадашњих Београђана. „У Александровој улици док тако јуримо, излази и пред нас онај приказ који је, зачудо, остао исти у сећањима свих Београђана што су

оставили записе о том дану: права река људи надире, у таласима, средином улице од центра према периферији, ка Цветковој механи и ка Звездари. Има ту и таљига натоварених различитим предметима и малом децом, и носачких колица са коферима и балама, али заувек остаје упамћен човек без шешира који носи, као неки трофеј што потврђује победу ирационалности у људском понашању - велико, тешко огледало у позлаћеном оквиру, пажљиво усправљено. Зраци сунца одсјајују на оквиру, као пламење.“ (Велмар-Јанковић 2015а: 116)

Породица Велмар Јанковић се привремено склања у једну кућу на Дедињу, пред страхотама бомбардовања и непрестаним пожарима у самом центру града. Она се ове куће присећа као хладне и негостољубиве, у којој се сусреће са непознатим лицима и чује какофонију њихових гласова о разрушеном Београду, у коме нема воде и струје, са много срушених кућа и зграда, поједини делови града су изгорели до темеља. Током бомбардовања Београда уништено је непроцењиво благо, јер је Народна библиотека изгорела до темеља. Продавнице су биле затворене, тако да је живот у граду потпуно утихнуо.

Изглед Београда се нагло мења доласком немачких војника са тенковима, а у становнике Београда се полако увлачи страх и зебња пред надолазећим невољама, које доноси окупација града. Она пружа упечатљив опис шетње опустелим градом у време окупације, од куће на Дедињу до куће своје баке у Господар Јовановој улици број 26, близу Калемегдана. „Ходале смо равномерно али доста брзо, нигде никог, ни човека, ни пса, ни мачке, чак ни птице. Ни људског гласа. ... Биле смо стигле на велику кружну раскрсницу која је изгледала исто као и данас само је дрвеће што је окружује било млађе. Круг је био блистав од сунца а на почетку сваке од улица што се ту одвајају у разним правцима као

зраци, стајао је по један војник. Немачки, у униформи. Под шлемом, наоружан.“ (Велмар-Јанковић 2015а: 134-136) Београд је под окупацијом добио сасвим друго лице, лице сабласног града у коме су замрли сви гласови.

Наративно се обликује сећање на долазак у нови стан после боравка у вили на Дедињу, који се доживљава, али и подсећа на изгубљени дом. „Налазим себе у том центру, на углу улица Браће Југовића и Кнеза Павла - данас је то још улица 29. новембра, а понеће, ускоро, Деспота Стефана Лазаревића - смирену, готово веселу, како се враћам *кући*. Та нова *кућа*, у коју сам се упутила, већ ми је позната и прихватљива: у понечему подсећа на моју праву кућу, ону коју сам изгубила: ... Зграда и данас постоји, иста је као што је била и тада, ... што је необично за Београд који се толико мења.“ (Велмар-Јанковић 2015а: 149-150)

Она указује на значајну чињеницу да су многе зграде у окупираном Београду са доласком Немаца добиле нову намену, попут зграде која је била преко пута зграде у којој је становала са породицом. „Испред зграде која се, до почетка Другог светског рата, звала Ратнички дом а о окупације постала кућа са злослутним именом Гестапо - ових је дана то Дом војске ... Са првим сумраком, на сва четири угла зграде Гестапоа, палили су се велики жути рефлектори, четвртасти, по два на сваком углу. Под њиховом светлошћу зграда пребојена мрким маскирним бојама изгледала је као обавијена клупком дивовских змија.“ (Велмар-Јанковић 2015а: 150, 168)

Првих месеци после окупације Београда запажа се недостатак кретања људи при обављању свакодневних животних обавеза. „Памтим пустош како се, као слепљена скрама, простире дуж свих тих улица, и углова и зграда, и преко малог сквера са дрвећем. Понеки пролазник, ниједан аутомобил, ниједне таљиге, ниједан бициклиста,

празне трамвајске шине што се пружају са врха сквера, близу Позоришта, ... Енергија ужаса незадрживо се распростире и све прожима ... На Београд се спустила 6. априла 1941. и упила се у куће, у улице, тргове, паркове, рушевине. Град је посивео, скочањо се, замро: енергија ужаса га је парализовала.“ (Велмар-Јанковић 2015а: 150, 167)

Обликујући сећање на лето 1941. означава основне координате у којима се кретао живот града у току окупације, указујући на новинске извештаје у којима се истиче да је у граду било воде и струје, нормализован је трамвајски саобраћај, снабдевање основним животним намирницама је било поново успостављено, продавнице и пијаце су радиле, Радио Београд је континуирано емитовао програм, новине су почеле да се штампају (*Ново време* и *Српски народ*), Коларчев универзитет је имао редован поподневни програм (предавања, концерти и балетске представе), али је атмосфера у граду била напета и суморна. „Пролазници су промицали као сенке а смех је нестало. ... Није га више било ни у нашем дому у којем је завладао неки суморни поредак“ (Велмар-Јанковић 2015а: 167-168) Посебно се наглашава ограничење у кретању људи у вечерњим часовима, што је додавало тон суморности и сивила историјском лику Београда. „полицијски час је почињао већ у 19 часова, и мачке су се склањале са улица којима су одјекивали, у тмини, само кораци немачких патрола. Кад би ти одјечи утихнули, град би остајао стврднут у ноћи, окамењени црни зрак на мапи света који је Зло рата узело под своје.“ (Велмар-Јанковић 2015а: 168) Свакодневни живот се полако успостављао у окупираном Београду, с јесени су већ почеле и школе да раде, па нам писац даје упечатљиву слику својих школских дана у трећем разреду основне школе *Краљ Александар I Ујединитељ* у Дечанској

улици, али и предочава да је сивило београдског амбијента превазилазила учењем, шетањем по разрушеном Београду и читањем књига из едиције *Српске књижевне задруге*.

С. В. Јанковић приповедно обликује сећање на бомбардовање Београда на Ускрс 1944. године и поновно проживљавање ужаса, које оно неминовно доноси са собом. „Отварају се понори, црне, црнијате провалије из којих наилази тај круг ужаса у који тонем. ... У бомбардовању и од бомбардовања распукли су се обручи реда и поретка који су, до тада, изгледали неумитни и у нашем граду и у нашем дому: експлозије разорних бомби изазвали су још разорнију експлозију хаоса.“ (Велмар-Јанковић 2015а: 188-189) Београд је представљао позорницу драматичних збивања, град је пун рушевина са мноштвом избеумљених људи, који су бежали на периферију града што даље од хаоса, који је био проузрокован новим бомбардовањем. Она је са својом породицом напустила центар Београда и отишла на периферију, где је било много безбедније. „Једне вечери сам, држећи лутку у крилу, седела на некој огради и гледала како сунце, у великој даљини полако запада међу прамење облака над Савом, небо је пламтело али град је, испод тог пламена, изгледао невероватно спокојан. Какав привид. ... Тог 18. маја јутро је било озарено а небо прозрочно. ... Било је још рано преподне кад су се зачуле сирене за узбуну, ... Тутањ се већ приближавао. ... Почели су да опадају комади малтера са свих зидова и таванице, кућа се љуљала из темеља, први пут сам чула како земља хучи у дубинама, пропињала се из језгра, па је грмела, сви смо дрхтали, ... И сунце, и дан, и небо били су део тог призора у којем је привидни спокој једног света заувек прогутала провалија Зла.“ (Велмар-Јанковић 2015а: 193-195) Из цитата уочавамо смењивање светлих и тамних нијанси,

односно из привида спокоја и опуштености, долази до повратка у стање хаоса и страха бомбардовања.

Изглед Београда се мења у току учесталог бомбардовања и на њега се рефлектују све разорне последице, које настају тим чином. „Београд је, ... десет пута мањи него данас, опустео је, без деце, школе не раде ... много је радњи затворено, станова напуштено, становника изгинуло. Нема никаквог дима над градом, ни ноћног електричног осветљења, владају прописи ратног замрачивања, равнодушно космичко пространство са својим безбројним светиљкама изгледа много ближе иако нимало схватљивије.“ (Велмар-Јанковић 2015а: 197)

Описом Београда приказује се утицај тамних тонова, којима је обојен живот града у том егзистенцијалном тренутку, на њена осећања и та атмосфера града је била свеприсутна, осећала се и у стану у коме је живела. „Све је било пусто и тамно и у нашем стану. Ни оца, ни светлости. Ништа није вредело што сам знала да оца неће бити ту где је требало да га буде, уз нас: његово одсуство је било готово опипљиво. Све просторије су изгледале некако веће, пространије. Онемеле. Упалили смо свеће, али је тама, не светлост, треперила око нас.

Отврдних лица, сви су шапутали, а ја сам осећала како им гласови пропадају кроз слојеве те мркости, негде дубоко.“ (Велмар-Јанковић 2015а: 223)

Дочарана је слика почетка битке за ослобођење Београда, јер престаје бомбардовање из ваздуха, мада су се у позадини чули пуцњи из топова и митраљеза, као и учестале експлозије. „небо над Калемегданом буктало и гар је падала као црна киша, ... Немци који су се, још пре два дана, утврдили у Универзитетском парку и у кућама око парка запалили су, јуче, зграду Новог универзитета, па предњу зграду Коларчеве задужбине, и подигли, у ваздух ... вишеспратницу на углу Браће Југовића и

Универзитетског трга, ... Руси и наши опколили су Немце са свих страна, наши су заузели зграду Берзе - данас је у тој згради Етнографски музеј - али Немци пуцају из бункера у парку, просто косе. ... Док им не униште те бункере, нема изгледа да ће се ослободити ни Трг ни парк, ни Узун-Миркова улица до Калемегдана. ... Сунчеви зраци били су пали на лођу, соба се затим расветлила и постала сам свесна нечег необичног: око мене је била тишина.“ (Велмар-Јанковић 2015а: 230-232) Појава тишине представљала је знак престанка свих борби и означавала је коначно ослобођење Београда.

Београд у слободи доживљава преображај, људи се враћају својим свакодневним обавезама и пословима. Фабрика авиона *Утва* се обнавља и сређује и породични пријатељ мајор Станојевић одлази на дужност пилота и са собом води пишчеву сестру Гордану. Светлана Велмар-Јанковић нам описује своју грађанску породицу и њено осипање, отац је напустио земљу, а старија сестра је отишла на посао у Панчево, па су остале само болесна мајка и нејака девојчица, као једини представници ове грађанске породице у Београду после ослобођења. Пример осипања ове грађанске породице, на упечатљив начин нам указује и на осипање многих старих грађанских породица тога доба, јер је време, које је наступило донело многе новине у статусу тих породица.

Први број *Политике* је изашао 28. октобра 1944. одмах након ослобођења Београда и на својим првим страницама доноси вести о борбама, које је наша војска заједно са јединицама Црвене армије водила на ратиштима удаљеним од Београда.

Нова 1945. година доноси новине становницима Београда, јер су се морали вратити у станове и куће у којима су живели пре почетка борби за ослобођење. Бадњи дан уноси велику промену у пишчев живот, јер се

са болесном мајком сели у кућу своје баке у Господар Јованову 26, где прослављају Бадње вече уз топлу посну чорбу од парадајза, иако скромно, поштују и уважавају своје обичаје и традицију.

Божићњи троброј *Политике* из 1945. године на својим страницама доноси текстове цењених личности из културног живота тадашњег Београда. „Уз име др Александра Белића, ту су, у божићњем броју, и многа друга значајна имена из културе и уметности: Иво Андрић, Исидора Секулић, Мима Дединац, Марко Ристић, Душан Недељковић, Јаша Продановић, Ђорђе Андрејевић-Кун, Пјер Крижанић, Петар Лубарда. Сви они, иначе тако различити између себе, показују исту тежњу да постану део оне стварности коју оцртавају мале вести из градског живота, стварности обичног, свакодневног постојања, неопходног. А у вестима се говори да, упркос хладноћи и снегу, трамваји раде, да се у биоскопима приказују совјетски филмови, а у позоришту на Врачару биће баш тог дана, Бадњег, у 14.30 часова, приказана прва представа за децу, *Црвенкапа* аутора Јевгенија Черног, у преводу М. М. Пешића.“ (Велмар-Јанковић 2015а: 248-249)

Становници се враћају у своје станове и куће, и они дају посебну димензију духу Београда, јер тај дух не чине само зграде, улице и тргови, већ се он конституише и допуњава присуством људи, који раде и живе у њему. У Београду почињу да се рашчишћавају рушевине зграда и кућа, које су настале као последица бомбардовања. Град је под снегом, који је прекрио улице, тргове, паркове, а Дунав се заледио и обустављен је рад скеле између Панчева и Београда. Са првим данима пролећа поново почињу са радом основне и средње школе и она наставља своје школовање у гимназији, која се тада налазила у Крунској улици.

Историјски лик Београда се мења, јер долази до промене друштвено-политичког уређења државе, проглашава се Федеративна Народна Република Југославија, што се рефлектује на све слојеве грађана, као и на све сегменте и аспекте живота уопште.

Након ослобођења Београда Божић се много свечаније прослављао, него за време окупације Београда. „на Бадње вече, палили смо бадњак у нашем дворишту. ... држала сам малог дечака за руку и обоје смо гледали, очарани и зачарани, стуб од хиљаду варница устремљених у црnilо неба. Свака од тих светлећих искри што су хитале у таму, у нестајање, као да је носила неизговорене речи моје молитве. ... Мама је од јелових гранчица направила венац ... И беле свећице су биле ту, у венцу, гореле су. Стављен на средину стола, овај круг од зеленила и блеска претворио се у круг из којег извире божићна радост, Светлост Рођења.“ (Велмар-Јанковић 2015а: 336) Писац нам уз радост, која осликава свечани тренутак, наглашава антагонизам светлости и таме, као једног од главних поетских одлика свога приповедања.

Додатну ноту свечаности обележавања овог Божића придодата је и чињеница, да је писац те вечери требала да иде у *Народно позориште* и слуша оперу *Боеми* од Пучинија.

Свети Сава је био крсна слава дома Вуловића, па је Светлана Велмар Јанковић однела жито и колач у Саборну цркву на освећење, чиме се још једанпут показује поштовање обичаја и традиције од старине у дому у коме је живела током одрастања.

Политика је поред разноврсних и различитих вести, доносила и огласе, којима су се најављивале књижевне вечери, али и оглашавало излажење нових бројева часописа, па и публикување првог броја београдског часописа *Наша књижевност*. Писац на

упечатљив начин дочарава долазак на књижевно вече, на летњој позорници на коме учествују Вељко Петровић, Душан Матић, Десанка Максимовић и Жак Конфино. „Вероватно је то што видим касни септембар јер потамнело злато клизи улицама Дорћола, низ Вишњићеву којом се пењем ка Студентском тргу али, слутим и низ улицу 7. јула – тако се, ... назива некадашња Улица краља Петра Првог, којом свакодневио пролазим као кроз смрачени ходник са тајновитим испупчењима, угловима, улазима, одјецима. Сенке сумрака се уплићу, вече је над градом, завлачи се у рушевине, у искошене, откачене балконе, нагореле прозоре али ваздух је мек, благ, добар. ... Угледала сам их, све четворо, испред књижаре *Јакшић*, тада смештене у малој, приземној згради што се налазила на месту данашње моћне грађевине у којој је Скупштина општине Стари град, на углу улица Македонске и Пашићеве, како се тада звала Нушићева улица.“ (Велмар-Јанковић 2015а: 356-357)

Посебно важан сегмент у осликавању духа Београда тога времена представљао је културни живот града, који је посебан процват доживео у првој деценији после ослобођења Београда. Културни дух града обликовале су различите генерације књижевних посленика стварајући своја дела, што се нарочито могло сагледати на књижевним вечерима, где су писци читали своје радове, у књижевним часописима у којима су их објављивали, као и постојање, али и настајање књижара и важних издавачких кућа (*Просвета* и *Нолит*). Издавачке куће су штампале капитална издања књига у различитим одабраним едицијама, чији се значај може уочити и из данашње перспективе сагледавања о чему је немерљиво сведочанство оставила писац у *Прозрацима 2*. Светлана Велмар Јанковић је у свом приповедању у *Прозрацима 2* наративно обликовала и контекстуализовала књижевни

живот ондашњег Београда, указујући на важност, коју су имали књижевни часописи, у којима је и сама објављивала своје прве приче, прича *Из окупације* публикована је у часопису *Смотра*, а прича *Парче* у часопису *Млада култура*. „За час је, у књижевном Београду, било све примећено: и нови лист, омладински, и моја прича, и презиме аутора приче (у то доба се нигде није говорило ‚ауторке‘), и мој начин писања.

Потпуно згуснут у значењима, нов по теми, модеран у казивању - говорило се у табору ‚модерниста‘.

Потпуно заошинут, нејасан, неразумљив, декадентан - казивало се у табору ‚реалиста‘.“ (Велмар-Јанковић 2015б: 184)

Писац у свом казивању истиче имена и других припадника свог књижевног друштва, који су такође објављивали у *Младој култури*, као што су Бора Ћосић и Света Лукић. Она се на веома упечатљив начин присећа и времена када су се малом књижевном друштву придружили књижевни критичари, Миодраг Мими Протић и Зоран Мишић, као и песник Васко Попа.

Описано је нестајање и настајање нових књижевних часописа, који се наизменично смењују у културном животу Београда, творећи специфичан и оригиналан дух града, попут часописа *Младост*, листа *Сведочанство*, *Књижевних новина*, *Савременика* и *Дела*, часописа *Књижевност*.

Светлана Велмар Јанковић је желела да евокацијом својих успомена на књижевни живот и рад генерација књижевних критичара и писаца, пружи драгоцену сведочанство, али и путоказ у сагледавању и самеравању тог периода књижевности будућим генерацијама. Писац негује културу сећања на значајне људе који су обитавали у Београду и ходали његовим улицама, чиме нам указује на важност културе памћења, јер само ако се

сећамо и памтимо, очуваћемо нашу прошлост и идентитет народа.

Компаративном анализом књига успомена Светлане Велмар Јанковић, *Прозраци 1* и *Прозраци 2*, долазимо до битних разлика, које се превасходно односе на начин обликовања грађе, јер се у *Прозрацима 1* наративно приповедање допуњује и обогаћује новинама и часописима из тог периода, али и Черчиловим мемоарима, као поузданим сведочанствима епохе, дотле се у настајању *Прозрака 2* уз пишчев наратив, додаје документарни материјал у виду писама, фотографија, факсимилних рукописа, као и копија штампаних радова. При сагледавању временских линија у којима се одиграва радња ових двеју књига, долазимо до закључка да је у првој књизи приказан пишчев живот пре, за време, али и непосредно после Другог светског рата, док се у другој књизи говори о 50-им и 60-им годинама 20. века. У садржинском смислу две књиге *Прозрака* на различит начин перципирају године о којима се приповеда, јер се у *Прозрацима 1* сагледавају сви сегменти друштва, почев од државног уређења, преко архитектуре и саобраћаја, као и економског, образовног и културног живота града, док се у *Прозрацима 2* тематизује културни живот послератног Београда, као најважнији аспект у оживљавању духа града, јер један град не чине важне грађевине, тргови и паркови, већ његов културни дух, који твори оригиналан и аутентичан дух Београда, који га одваја од свих других градова и сачињава његову јединствену структуру и специфичност у времену и простору. Битно је напоменути да је прва књига успомена настала као јединствена творевина и објављена за пищевог живота, док је друга књига успомена остала у рукопису (поглавља *Жигови*, *Одскоци*, *Одаси*, *Ожиљци* и *Сусрети*), а додатак књизи је преузет из породичне

архиве и за објављивање су је приредили муж и син Светлане Велмар Јанковић. Она је у *Прозрацима 1* кроз сећања приказала своје детињство и одрастање, а приповедну окосницу *Прозрака 2* представља књижевни живот Београда, у коме је и сама активно учествовала и представљала његов незаобилазан део.

*

Светлана Велмар Јанковић је београдски прозни писац, која је свој наратив градила исписујући својеврсну оду вољеном граду, где тај град сагледава у светлости и таме и сваки његов опис је обележила својом личношћу, својим личним печатом са пуно љубави и разумевања. Она описује сваку улицу, трг, парк, зграду, позориште, биоскоп, уопште културни живот града, а све то сачињава целину, комплетност и компактност Београда, тако да можемо осетити дух Београда пре, за време и после Другог светског рата, као и да сагледамо све његове промене у том временском периоду из перспективе девојчице-одрасле особе као посматрача, актера и сведока свих историјских дешавања и мена у Београду, а кроз призму писца као поузданог посматрача и сведока, да су се ти историјски догађаји заиста и догодили. Она је цео свој живот провела у Београду, рођење, детињство, одрастање, али и тај Београд је егзистирао у њој, у њеним унутрашњим просторима радости и туге, ведрине и сете. Она се стапала са Београдом, па је у многим својим романима и причама Београд представљао једног од актера, али и главних ликова о којима је приповедала.

Приповедач сагледава своја сећања кроз прозраке, кроз те светлосне зраке дочаравајући прошлост укрштenu са садашњошћу кроз своја објашњења и појашњења,

чиме добијамо комплетну слику о Београду, о животу у њему, о његовом историјском лику на веома сликовит и поетичан начин. „Светлана Велмар-Јанковић је београдски писац, ма како да се та синтагма може разумети и ма како бисмо је могли интерпретирати. На коју год страну да крене, Светлана Велмар-Јанковић је увек у Београду, увек јасно одређена његовим духом, његовом историјом и људима који су му давали боју и карактер. Притом, Београд се у њеним романима, причама и мемоарима више јавља као персонализовани лик, готово као протагонист збивања, а тек потом као сценографија или као митски амбијент.“ (Пантић 2015: 19)

Слику о Београду дочарава нам и у књизи *Записи са дунавског песка*, у којој описује Београд какав је био, Београд кога нема због немарности његових становника и Београд какав би он требао да буде као идеалан град. Она у тој књизи описује све делове Београда, који сачињавају једну посебну целину. „А Београд траје и у садашњости: потавнео, оголео, ојађен и обезнађен, али траје. У разноликим менама дана и година, у отицању људских живота, калемегдански бедем, усправљен над рекама, устремљен ка небесима, бди, непомерив, над суровим постојањем Балкана, на чијем прамцу плови кроз векове.“ (Велмар-Јанковић 2016: 13)

Посебно треба истаћи важност њене монографије *Катија Балкана*, где је на један специфичан, али и себи својствен начин, обухватила срж постојања Београда и његове историје, све битне елементе једног града, вољеног града, јер само оваквом одом њеном граду, могла се одужити граду свога рођења и одрастања. „Прича о Београду је повест о граду којег, кроз векове, сви освајачи хоће само за себе и зато га сви прво руше, а потом подижу, најчешће из пепела.

Тврђава на граници европског Истока и азијског Запада, овај град је и стражарница над водама двеју великих река, Саве и Дунава, видиковац над панонским равницама, капија на улазу у увек претећи Балкан. Средиште је многих и различитих богатстава и, такав, изазован и привлачан. ... доласком Словена на просторе око ушћа, судбина Београда, у ствари, не мења: и са Словенима ова тврђава на стени изнад улива Саве у Дунав остаје поприште непрекидних сукоба, јер остаје град на невидљивим границама два света, Истока и Запада, Капија Балкана.“ (Велмар-Јанковић 2011: 9, 34)

Одрастање Светлане Велмар Јанковић у Београду оставило је дубок траг и печат у њеним делима. Као девојчица читала је књиге и тако се изоловала од сурове стварности окупације и свих тешких тренутка, које јој је рат наметнуо, а као одрасла особа писањем се бранила од страха рата и послератне неправде, која је учињена њеној породици. Као београдски писац највише је тематизовала своје писање о Београду онако како га је она видела, сагледала, запамтила, сећала га се и какав би она волела да буде. Најлепши процват град је доживео у време владавине деспота Стефана Лазаревића. „Ако памтимо Београд, отварају нам се временски простори у којима постоји прошлост овога града и могу се препознати тајанствене лозинке на које се ти простори одазивају. Ослушнимо речи деспота Стефана Лазаревића: *Дошавши, / Наћох најкрасније место / Од давнина / превелики / град Београд / који је по случају / разрушен и запуство. / Сздах њега / и посветих га / Пресветој Богородици.*

Сви они који, у својим записима, сведоче о уздицању деспотовог Београда, сведоче и о његовој чудесној лепоти која је трајала само две деценије, колико и сам деспотов град, али се памтила кроз векове. Зашто је битно да, у нашем памћењу, опстане спознаја о давном

Београду деспота Стефана Лазаревића? Зато што је тај деспотов Београд, невидљив у времену, опстао у предању као чаровит град материјалног и духовног богатства, иако саздан на ветрометини историјских ломова, иако подигнут над понором будућности.“ (Велмар-Јанковић 2016: 14-15)

Светлана Велмар Јанковић је у свом приповедању створила хронотоп Београда, приповедајући о Београду као персоналном лику својих дела, али и о Београду као простору, у који је смештана радња њених романа и прича. Она представља аутентичног и оригиналног београдског писца, али и писца коме је најдраже било приповедање баш о Београду, као једног од својих ликова, кога је сагледавала са стране и изнутра, стално се пребацујући са спољашњих историјских догађаја на своје лирско духовно стање. Културом сећања на прохујало историјско време и људе који су га обликовали и обележили, писац нам оставља аманет да га преносимо својим потомцима, како заборав на прошло време и догађаје не би избрисао све нас и претворио у људе без корена и традиције.

ПРЕОКРЕТ СТВАРНОГ У ФИКТИВНО

**Михајло Пантић, *Када ме угледа оно што тражим,*
Архипелаг, 2017.**

На корицама нове књиге Михајла Пантића стоји наслов као аутентично објашњење, као критичка сажетост свих петнаест прича. Већ сам поводом претходних књига истакао да су Пантићеви приповедачи окренути стварностима и преокрету стварног у фиктивно као стални процес стварања приче. Прича се, како и стоји у наслову, рађа блеском тренутка када приповедача угледа мотив који се даље развија као ауторски интенционални садржај, као „скривени посао” са ефектним завршетком - каткад елиптичним, па и са прећутним предлогом да евентуални крај припадне читаоцу.

Већ прва прича *Шта се збива у блоку 21*, али и последња, фрагментарна, *Првих десет година*, казују о активном продору у мање позната тематска подручја српског уметничког приповедања. Технологија сећања, доживљаја и улажења у реална збивања указују на мотивске новине и необичну ефикасност у контингентном односу истинитости и фикције. Редак продукт имагинативног сећања и памћења покреће сећања властитих детињстава. Наше ране године могу бити довољно сличне и довољно различите, увек, разуме се, ограничене читаочевим хоризонтом.

Приче у првом лицу, па и прича *Добро је не звати се Јан* преносе доживљаје једног исказа стварности као и лирска песма. Сlike долазе одасвуд, највише из прошлости која је трајала краће или дуже, али увек *сада*. Међутим, поступком разновремености *сада* је изразити представник времена, као у песми „Тренутак” Стевана Раичковића или дијахронијско *сада* јунакиње романа „Лагум”. Јунак ове приче, наратор, тешко скупља парчад сећања приликом путовања возом. У сећању је и спаљивање Јана Хуса и Јана Палаха, видети пана Храбала у прашком метроу а Хандкеа у париском, лепотицу Никицу Мариновић на врху степеништа градског подземља. Свуда има приче, а највише у возу, у коме као да очекујемо неочекивано. Све те сlike, лик оца и ликови путника у пољу су доживљавања исказног субјекта, чиме је остварена „живахност продуктивног приповедања”.

Ноћ у шахту је жестока прича о усамљеном човеку који се противставља мрачној надмоћи полицијског режима. У својем исказном приповедању јунак приче, професор литературе, улази у студенске демонстрације, не изневеривши своју професију, доживљава понижење простака, батињање и затвор сличан шахту. Професорово исказно ја осуђује бруталан однос власти према младима који траже слободу и правду. Професор размишља о смислу отпора у име светле прошлости и светлије будућности кад историја мрви појединце. И време је под цензуром. Што се тиче боље могућности, она може да почне иако је у видокругу нема. А садашњост је „ноћ у шахту”.

Супротно суровом недобу друге две приче су окренуте лепоти Дунава и риболовачким ентузијастима. Новобеоградски, духовити, епски и језички разигран, другачији Петар Хекторовић приповеда о риболовцима,

рибарењу и рибарском приговарању на Сави и Дунаву (*Украј воде*). Лепота дана на води није само због рибарења него нарочито због приговарања. Ти дани прерастају у приче чика Глигорија Ђакона, који лаже с мераком, или Даче, који промовише шарана у рибу „паметницу”. Расположење „украј воде” није толико због улова колико до ритуала између реке и облака. У том великом пространству је радост и лепота и страсти рибарења, стално зачињавање приче, животан језик симпатичних новобеоградских риболоваца.

О изванредној дружини из чамца сећање је много година после великог рата исказног субјекта Цвике о крстарењу Дунавом двојице дечака и одбаченог ратника, о риболовачком ентузијазму, о несташлуцима у школи, са најавом интелектуалног интересовања и свешћу о страдањима недужних људи. Имамо симпатије за „чудну” дружину из чамца која се временом „распршила”, али као дијалектика дечачке авантуре светли у позним годинама.

Сан летње ноћи је феноменолошки привлачан због могућности другачије драме или приче истог имена. У медитеранском граду глумачка екипа даје представе пред пуним гледалиштем у врту летњиковца. Али једне вечери црни облаци, громови, олуја и киша порушише декор и отераше и публику и глумце. Једино је остао редитељ Ђуровић, који је опседнут причом о једном „Да”. Причу свог професора ренесансе није прихватио. А онда му је делимице свесно делимице несвесно синнула идеја о причи о олујном догађају и представи у изванредној акустици кнежевог летњиковца. *Сан летње ноћи* је, дакле, могућ као нова прича, ново „Да”.

Двоје је горка драма о њему и њој, дуго одвојеним, о некадашњем официру ЈНА Павлу, канадском азиланту, и о девојци која се може звати Весна Толбан, о

таксисти који сматра да живи у „смеку од државе”, о градовима који после безумних ратова нису више у истој држави, о Београду за којим се чезне. Има лепог апсурда у поновном сусрету њих двоје, нарочито када Павле, на позив кондуктера, не ускаче у воз за Франкфурт. Шта ли ће потом урадити? - Приповедач оставља читаоцу да доврши причу. Или не треба?

Дружење са посрнулим херојем Цибулком, „нежном душом боксерском”, пивском делијом, наставља се после *Реквијема* и заокружује у причи *Цибулка и Марио*. Приповедач има наклоности према овој новобеоградској легенди, као што читалац има сентимент за овог добричину. Приповедање тече низом слојева приче: о Цибулким категоријама, такмичењу у испијању пива, о циркусу испред хотела „Југославија”, о Хајлу Селасију, о магарцу имена Марио, камилама и успелом екстравагантном подвигу Цибулке, све се стегло у јединствену, кохерентну целину са завршном причом од једне реченице на две стране, чудесно сложене.

Прича о Цибулки по психолошкој дубини опсервације иде у наше најбоље приче о личностима. Таква је и она о *Марешу* са оштрим критичким погледом на инфлацију писаца. У нашем актуелном тренутку када такозвани писци вире из сваког града, из сваке улице, сваког солитера, па и Блока 21 - драгоцен је читалац Мареш, „музејска реткост”, који „копа” по књигама а не пише их. Једину причу, коју је ипак срочио, позајмио је писцу.

На структури Гогољеве приче Пантић извлачи гротескне ликове отуђеног богатог „добротвора, мучитеља мува” и исто таквог банкарског моћника, весело их пародира, њихово титулисање и став према сиромашу, који их људски надвисује. Крај је надреалан, доследан приповедном захвату.

Михајло Пантић заводљиво прича, као да нас је све окупио око свог гласа. Умети причати, то је дар свих дарова, онај који потиче још од старог Доситеја. Свуда око нас јате се приче, највише у присности са животом. Какво би то путовање било, какав воз у коме се не догађају приче; какав би то дах Дунава и риболов био ван приче; какав би то био новобеоградски Блок 21 без приче. Причама никад краја. Блистав је оксиморон да радо слушамо истоветне приче зато што су непоновљиве. Михајло Пантић је прихватио идеју Милоша Црњанског о свеопштој вези која се оваплоћује у различитим стварима, повезати, рецимо, „Тибет и Блок 21”. У причи *Над возовима који одлазе у свет* угодно кореспондују неколике приче које се „увек изнова приповедају, јер се увек изнова и догађају”.

У књизи сјајне прозе *Када ме угледа оно што тражим* М. Пантића указује се изузетна почаст причи. Пре свега, краткој причи, коју аутор сматра суштином свог писања.

Милош ПЕТРОВИЋ

МЕЛАНХОЛИЧНА ЛИРСКА КАНТИЛЕНА

**Вера Србиновић: *Хује песме,*
Српска књижевна задруга, Београд, 2017.**

Ретка и сасвим атипична је животна и књижевна биографија Вере Србиновић. Прошло је близу шест деценија како је ова рођена Београђанка напустила свој родни град, живела у неколико европских држава, а већ дуже време стално је настањена у Хагу. Готово исто толико прошло је времена од објављивања прве песничке књиге *Незакључане катије*, у Матици српској у Новом Саду 1961. године. Невероватно је дуго песнички ћутала, пуних три деценије, па је нову збирку *Песме срмене* објавила тек 1991. Након тога публикује убрзаним темпом, па и по две збирке годишње, тако да је већ објавила близу тридесет песничких књига.

Вера Србиновић се давно уметнички легитимисала као припадница српских неосимболиста, друге послератне књижевне генерације, у којој је проговорила једна стваралачки свежа и полетна мадост. Бранко Миљковић је био њен громовити весник и гласник. Србиновићева је важила за прву младу даму овога покрета, међу чије припаднике су једно време такође убрајани Милован Данојлић, Божидар Тимотијевић, Драган Колунџија, Драган Јеремић, Коста Димитријевић и други.

Живела је дуго и прилично далеко изван свога језика и непосредних живих токова матичне књижевности, али, очито, ипак није престајала да ствара и повремено објављује у нашој књижевној периодици. Међутим, била је то спорадична објава још увек постојећег, готово тињајућег песничког гласа Вере Србиновић. Далеко од

очију, читалаца и књижевне критике, које су се још увек сећали само поједици из њене књижевне генерације. Последица тога је што нису њене песничке књиге, које су се у минуле две деценије убрзаним ритмом појављивале, као да их је избацивала вулканска лава, добиле књижевну рецепцију какву заслужују.

Дакле, после дугог ћутања, песничке књиге Vere Србиновић готово да су сустизале једна другу. Објављује код угледних српских издавача и скреће поново пажњу на себе и своје вредно певање. Нижу се издања са специфичним насловима, који поново реafirмишу један песнички глас и поетику. Они апострофирају стања и осећања песничког субјекта, однос према животу и свету, судбини, времену и пролазности, духовној и народној баштини, емотивним заносима и вазнесењима. Оно о чему пева, па и како пева. Поред поменутих збирки, ево још неколико лепих и разиграних наслова, који указују на њен стваралачки сензибилитет: *Крила судбине, Невидљиво време, Кристални талисман, Серафими светлости, Анђео у облак обучен, Византијски сан, Молитва, Још се није разданило, Толико светова у станује у мени, Да ли сам облак да ли сета, Мину време...*

Из персонализоване, емотивне перспективе, Вера Србиновић, у дубини свога бића, комуницира са просторима и временима, световима и вековима. Са минулим и ововременим. Пулсирају душа и дамари осетљивог лирског субјекта, понекад дубоко стишани, а на моменте гласни. У њеном песничком опусу исказују се у хармоничном складу трептаји душе и посустала ватра тела. Тако је и у новој збирци *Хује песме*, у којој сабира свој живот, евоцира доживљаје и успомене, меланхолично пева о пролазности и вечном, свевременим вредностима и суштинама. Све ово хуји кроз њену

поезију; доживљаји, предели, простори, лепоте, људи и гласови. Већином се ради о песмама у којима долази до изражаја синестезија осећања, што је основно начело симболистичке поетике.

У новој књизи Вере Србиновић доминантне су кратке и густе песме, једноставне, приступачне и разумљиве, јасних мисли и порука, језички и стилски чисте, са неретко финим поетским и емотивним узлетима. Оне су милозвучне, питоме и сензибилне, са женском топлином и мекоћом. И поред поодмаклог животног доба, у њима има устрептале душе, понекад крви и дамара. На живот и света гледа свеопштим очима некадашњег путника који очаран духовним и световним бисерима, каткад надахнута и лепотама народног стваралачког ума, каденцама српске усмене лирике. Проговари и њен критички глас, као сведока који промишља и топографише ововремене цивилизацијске поноре и суноврате.

У своју нову збирку Вера Србиновић уводи читаоца тананом песмом „Што не вене“, препуном сећања и сете. Која је сва лепа, које мерило је давно промовисао чувени антологичар Богдан Поповић. Пева уздрхтало срце, на невидљивим тастатурама елегичним тоном пева душа, „Трепераво ко некада“. Иако рањива, душа се кроз успомене и сећања подмлађује. Ненаметљиво исповеда себе. Пратимо у песма несразмер снага духа и тела. „Још има песама што у мени јече“, каже, мада, признаје, посустаје и клеча. „Хује у мени песме / Као валови морски / Али не могу да их дохватим / Као балони дечији и латице цвета / Лете опкољавају стражаре / И чекају да им се вратим као хоризонти“. Ово је цела песма по којој је збирка понела наслов. Она је барометар емотивних стања и осећања. Снова и сновиђења, плуска

давних дана, откуцаја старог сата: «Дамари моје душе крици»; „Магле као мистерије / Долазе иза облака“.

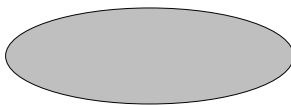
У лагуме и претинце понире сетно око и бистра мисао. Подсећа, у суманутом времену дигиталне цивилизације, када је и васељена у жалости, на глобална страдања и разарања, уништавања земаља и градова, бисера градитељског ума, као што је Палмира. Упућује апеле, молбе и молитве, опомиње: „Одавно смо заборавили / Осмех на лицу Богородице / Боје раја“. Заборавили на мале и лепе људске ужитке, као што је, рецимо, прављење пролећне салате од најлепшег цвећа: „Па да ти се срце развесели / И осмехне као песма“. Сећа се дивних путовања и заноса, галија и сродства са морем и даљинама, душевних усхићења пред фрескама и иконама. Евоцира сусрете са свевременим вредностима, творевинама великих цивилизација, које се поново јављају пред очима: „У молитви и животу моје јесени“.

Вера Србиновић пева о давним часовима љувеним и осећањима која су је водила светом; о пролазности, животу и смрти; о минулом. „Колико је прошлих живота у мени“, гласи стих и назив једне песме. „Да ли јецам ил песме певам“, стих је из друге. А то је амплитуда којом се креће њено певање и мишљење. У песми „Речи“, исказује свој аутопоетички став: „Речи су кристал биљур / Огледало и љубав очи / Речи су сабље и ране“. У личној исповести говори о емотивним стањима, крхкости и ломности: „Срмена сам рањива и ломна / Тражим мелеме за бољке“. Песме су јој одбрана, лек и терапија. Мелемни одушак налази и у мелодији певања на народним струнама, као у песми „Казуј крчмо Теримо“.

Нова збирка *Хује песме* је наставак већ одавно започете меланхоличне лирске кантилене Vere Србиновић. Песнички наглашено емотивним гласом и тоном, уверљиво и искрено, понекад и загрцнуто, исповеда

себе. Кроз снове и сећања хуји давно минуло време и дивотни тренуци, који снажно диркају душу, побуђују сету и бол. Једну кратку песму посвећује духовном патрону неосимболиста Бранку Миљковићу, коју завршава овим стиховима: „Уби те прејака реч, или је то била / Преголема љубав само“. Завршна песма књиге „Сећања“ својеврсни је елегични крешендо. Песма је евокација београдских релација и адреса, где јој је било топло и лепо. Сада је не дочекује нико, зјапе пустош и празнина. Изнад свега надвио се облак сете, благе и стишане, коју је у њеној поезији својевремено осетио и сјајни Никола Милошевић. А по њему је „дух поезије дух сете“, односно сета је „сам дух песме“. Код Вере Србиновић сета је племенито и стваралачки плодотворно стање и осећање.

Мићо ЦВИЈЕТИЋ

МОЗАИК ПРЕПОЗНАТЉИВИХ СЛИКА

**Иван Ивањи: *Мој лепо живот у паклу*;
Лагуна, 2016)**

Ако се прихвати мисао Ивана Ивањија да је „свака књига озбиљног писца лична“, онда се књига *Мој лепо живот у паклу* прихвата као исповест човека коме је дато да кроз све мене двадесетог столећа одживи најпотресније али и најрадосније дане које није бирао, али у које је урањао и покушавао да их живи како је умео, морао и могао.

Рођен је у Бечкерек (Зрењанин, 1929) у угледној, имућној грађанској породици (родитељи лекари), обележеној јеврејством, што ће довести до нестанка родитеља (отац стрељан, мати немоћна да из душегупке икако нађе излаз). Дечак ће се наћи код стрица, бити ухапшен марта 1944. и променити „само“ шест логора; међу њима и Бухенвалд и Аушвиц. Како је преживео, да ли се бојао смрти? „Били смо исувише уморни, исувише су нас терали виком, бичем, кундацима, нисмо имали времена да се плашимо смрти.“ И још једна искреност: „Брзо научиш да забушаваш ако желиш да останеш жив.“

Проблеми кривице, кајања и праштања не могу се избећи те је лајт мотив исповедног романа Ивана Ивањија питање: Да ли ме је сопствени стриц изручио Немцима? Али и додатно преиспитивање о понашању људи у таквим приликама. Колико је човек спреман да ризикује спасавајући другог, како би се аутор понашао на месту стрица Ернеста, ризикујући свој и живот своје

деце. Није дошао до одговора, као ни до спознаје да ли се је стриц покајао, што га је издао или што није покушао да га спасе. И у годинама позним, накнадна жалост за несазнатим. „Како се мама осећала у логору?... Да ли је у том „транспорту“ схватила о чему се ради?“ И о деди, коме је Хипнос послао свога сина Морфеја, да десетоструком дозом усмрти жену и себе, да не би пао есесовцима у руке. Помиње и данас актуелан и контроверзан проблем еутаназије, наводећи пример своје тетке Олге, лекарке, тешко болесне, која је једва дисала, и тихо говорила: „Ја сам као лекарка многим помогла да умру а мени нико неће да помогне...“ После Хитлера еутаназија је била табу дуго година, а аутор износи у први мах шокантну, али дубље гледано стравично тешку мисао: „Ја мислим да је много теже дуго се гушити због рака плућа него зачас у гасној комори.“ Је ли то онај „горки талог искуства?“ Како год, у очима читаоца дедин чин има обележје неког отменог и презривог пркоса нацистичкој бестијасности. Но, као што су правда и истина недостижне, тако и многа питања остају отворена. Аутор зна, „најстрашније је шта се збива у нашој глави а не шта ће вам неко други приредити.“

Много пута понављано одређење да потиче из јеврејске породице, да је на тај начин обележен патњом и нестанком најближих, од Ивана Ивањија не чини антисемиту, нити постлогорску животну причу неизлечиво затрованом. Његов је став да ниси одговоран за припадност одређеном народу или религији али је важно на чијој си страни у одлучујућим тренуцима. „Питање није да ли си био Немац пошто је Хитлер дошао на власт, него да ли си био стражар концентрационог логора и убица или један од првих затвореника иза жице. Или, као огромна већина, равнодушан према злочинима и мукама својих сународника само да су твоје овце на

броју.“ Дакле постоји питање избора, само је упитно колико си за тај избор спреман да платиш. Код Ивањија постоји дар ироније и самоироније. У вези са својим јеврејством наводи стари јеврејски виц којим би волео да се обрати молитвом Свевишњем (са којим, каже није успео да успостави молитвени контакт): „Господе, већ смо довољно дуго били твој изабрани народ, зар сада не би могао да изабереш неки други народ, а нас да оставиш на миру.“

Колико год да сећања бледе, неке слике логорског живота неизбрисиве су: стравична сцена кад пас преузима улогу целата у логору, грозоморни сни у којима покушава да врати оца из мртвих, бежање ваши са тела самртника као знак неумитног краја... И, у позном добу, при сопственом избору Изгона, у Бечу (2011) обесхрабрујућа спознаја да је понављање зла могуће, чак и извесно. Наводи пример америчке певачице Angel Blue која улази у мерцедес на стајалишту испред опере, а таксиста је истерује из кола:

-I don't drive black women - get out!

Пита се аутор је ли тај таксиста, можда, касно рођен да би могао бити командант неког концентрационог логора. Није ли расна нетрпељивост дала нацизам?!

Иван Ивањи сведок је историје великог дела двадесетог века. Не одриче се нити једног трену свога богатог, романескног живота. Као Титов преводилац сретао је многа значајна имена друштвеног и политичког живота бивше нам земље: Троцког, Крцуна Пенезића, Туђмана, Тибора Варадија, необичну лепотицу Нађу Подерегин, Мила Дора... Он искрено, без пренемагања и жеље да скрије оно што многи чине, умишљајући да тако „богате“ биографију: „Титово време је моје време, немам шта да му опраштам.“ Свестан је да се човек мења, да су трагови детињства у родноме граду уништени (што

зубом времена, што бахатошћу, што отимачином), да остају присећања али да река дефинитивно не тече у правцу његова детињства. Искуство га је научило да трагике судбина има и мимо холокауста (прича проф. Бауера, судбина доктора Рака), да и по који Немац није нацист него је Човек, са грижом савести због несупротстављања злу своје породице (доктор Вилхелм Римпау, војвођански Немац Јаша Рајтер). Време у коме живимо зове Временом Зла уз које не иде само насиље него увек и бизнис. Нема илузија о душебрижницима Балкана, добро плаћеним, којима није у интересу решење проблема јер би им се онда угасиле добро дотиране позиције.

У људском животу, па и у Ивањија, бивало је необичних сусрета, и љубави, и породичних радости, са оданошћу супрузи Драгани, балерини, и својој деци. И кад говори о тамним и лепим странама (старости, смрти, забраву, искуствима младости, путовањима, лепоти нових пејзажа) он потеже аутоиронију, сјајно средство да се емоцијама и мислима да права мера, да се не потоне у аутодеструкцију, али ни у патетику.

У поглављу при крају романа, Ивањи поставља питање (при сећању на своје драге, страдале): „Да ли је имало смисла родити их (децу) за овакав живот, овакав свет?“ Одговор (ако није већ уочен у току приче, а морао би бити) налази се у претпоследњем поглављу. При буђењу, и погледу са терасе, предаје се сунцу, погледу на парк, на куполу Храма Светога Саве; помисли на добро јело и пристојно вино, на живот нормалан, ни херојски, нити безрезервно патнички. Не забравља али ни не негира лепоту постојања. Преиспитујући се шта му је било најгоре у животу наводи:

- концентрациони логори;
- служба у војсци;
- служење у дипломатији.

А највише је волео посао преводиоца; да по њега дође црни мерцедес који га одвезе на аеродром, па га возе у Пулу, из Пуле на Брионе итд. („Волео сам да се правим важан.“) Детиње искрено, а заштићено годинама јер му нико не може спочитавати позерство, него одсјај животне радости. Чиме завршава? Очекивано казивањем о возовима; из Београда, из Беча, возу за Суботицу, транспорту за Аушвиц. Мењају се возови и никуд се не жури, а ипак као далеки ехо, из марвеног вагона, вика на немачком језику:

- Los, los! Марш сви напоље!

Последње реченице дају одговор на парадокс наслова: „Зашто сви? У овом возу, овом вагону, на овој прузи, на мом једином свету, ја сам био, јесам и остајем једини путник.

Крај. Крај? Нема краја.“

А помаља се, аутору драга мисао Лудвига Витгенштајна, филозофа и покрштеног Јеврејина: „Ако се под вечношћу не подразумева бесконачно трајање времена него ванвременство, онда довека живи ко живи у време садашње.“

Гордана ВЛАХОВИЋ

ИЗАЗОВИ ТРАЈАЊА У ДРУГОЈ КУЋИ

**Александар Б. Лаковић, *Силазак анђела,*
Песничка мануфактура београдске
мануфактуре снова, Београд, 2015.**

Промишљање усуда српског народа изгнаног 1999. године са Косова и Метохије налазило је свој одраз/одјек у различитим уметничким творевинама као неминовна реакција на још једно страдалништво у двадесетом веку. Наравно, као и случају поезије и прозе која је тематски била окренута ратовима на просторима бивше Југославије, неколика су таква дела, упркос горљивих намера аутора (или управо због њих), остајала недоречена и мањкава на плану литерарних квалитета. Колико је свему томе допринела/доприноси мала временска дистанца између стварних догађања и времена када се о њима пише питање је на које би, у неком будућем тренутку, ваљало потражити стручан и аргументован одговор. До тада преостаје нам истрајно ишчитавати и промишљати књиге са овом тематиком.

Песничка књига *Силазак анђела* Александра Б. Лаковића (1955), запаженог песника, књижевног критичара и уредника, у свом поднаслову има назнаку *Покосовски циклус* и напомену „Години 1999. / и њој сличним / независно од географије“. Тако се одмах на почетку ишчитавања знатижељник сусреће са низом асоцијација: „Силазак анђела“ спрам „Милосрдног анђела“, циклус епских народних песама о Косовском боју и ових нових „покосовских“ и, коначно, одређивање године од које се креће даље, у друга времена али и друге просторе.

Песник недвосмислено своју визуру шири од једног тренутка и случаја према препознавању сличних догађања уочавајући (безмало) опште историјско-цивилизацијске правилности прогона, егзодуса народа са својих вековних огњишта. Напуштање дотадашњих станишта не значи само физичку промену већ отвара и значајне дилеме у равни колективне самоспознаје и традицијског доживљаја народног идентитета те, коначно, физичког и менталног опстанка/опстајања. Мада се чини да су одговори на таква питања јасни то, одиста, ипак није увек тако - или како песник каже: „док ми гледамо / а не видимо / ни себе ни њих“. Свест о одласку испрва је помешана са жељом/надом у повратак уздрманом неизвесношћу када ће се он десити.

А док се тај повратак не оствари пред „одлазницима“ се отвара неизвесно дуго време у коме ће боравити на неким другим просторима. Тамо, у тим новим кућама, међу непознатим људима (мада они припадају истом народу њихове су навике и обичаји нове и непознате), полако али сигурно намећу се сасвим другачија питања. Однекуд ничу сумње у све што је до тада сматрано неприкосновеним, неспорним. Промене изазивају страх од онога што носе, пре свега од могућности да се због њих изгуби сопствена особеност и посебност, оно што те невољне избеглице полако али постојано и неповратно одваја од корена. Због новости које доноси сваки следећи дан у изгнанству копрена заборава превлачи се преко прошлих времена. У неком ће се трену поставити/искрснути питање јесу ли промене пожељне или нису. Да ли све у оквирима менталне слике о сопству мора остати онакво какво је било на дан одласка или су промене могуће и, следствено, ако јесу колико оне могу бити велике а да не угрозе корене колектива. „Не престаје свађа / о изгледу завичаја“ каже

песник као што не престаје уочавање разлика између оних који су остали на огњиштима и оних који су са њих отишли. Шта је од та два боље/исправније питање је без одговора. На страни одлазника, пак, дешава је још нешто сасвим неочекивано: они су „од чежње и сећања / створили / своју стварност / (само њима / извесну и домишљану)“. Колико је таква (само)обмана у окриљу нове куће (којој је „мит о старој кући“ у залеђу) изневеравање традиције и завета а колико рефлекс попуњавања зјапећих празнина што искрсавају пред онима који су понели камен са свог огњишта?

Песник не даје дефинитивне/коначне одговоре јер такви одиста и не постоје. С друге стране, неспорна је његова храброст да говори/пева о ономе што је прећуткивано јер је сматрано мање важним и/или недостојним спрам мука страдалништва. Но, захтеви и изазови постојања у другом завичају велики су и непрестани пошто живот није стао у трену одласка већ траје изнова и изнова, у сваком дану, у свој својој тривијалности и величини, нужностима, захтевима и потребама те, коначно, у жељама и сновима.

Речју, књига *Силазак анђела* Александра Б. Лаковића надахнута је и интригантна књига која сведочи о трајању и пролазности, о миту и о његовим неминовним променама.

Илија БАКИЋ